

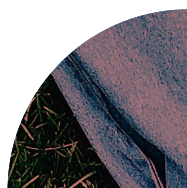
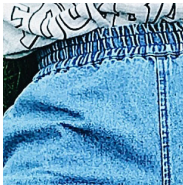
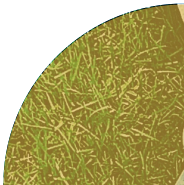

אתר מידע אינטרנטי
אשר איננו אחראים על יסודי

אגף
מחקר פיתוח
ניסויים ויזמות

המינהל הפדגוגי
משרד החינוך

חטיבת הנעורים

מסמך תפיסה

אוגוסט 2023
תשפ"ג

ועדת היגוי - פרויקט חטיבת הנועורים

אלה מוזס, מ. מ. מנהלת אגף א' על-יסודי
מירב זרביב, מנהלת אגף מו"פ ניסויים ויוזמות
אימאן ח'ליפה, הממונה על חטיבות הנועורים באגף א' על-יסודי
נועה נוה, מנהלת מחלקת אקוסיסטם באגף מו"פ

אינה קיסלב, מנהלת חט"ב בסמ"ת חיפה
איתמר נחמה, המזכירות הפדגוגית משרד החינוך
דודי זינגר, מנהל מחלקת על-יסודי רעננה
דליה רחמים, מנהלת מקיף ה' דרכא אשקלון
חגית ברזילי, מנהלת חט"ב ו' דרכא אשקלון
פרופ' חוריה סעב, רכזת פדגוגית בצפון, מרצה, מנחה ומורת מורים
ישי ניקריטין, אגף מו"פ ניסויים ויוזמות משרד החינוך
ליאור אוזמן, מנהל חט"ע עירוני חוגים חיפה
מיכל מימון, מנהלת מרכז פסג"ה כרמיאל-משגב
מיכל ניסן, מנהלת חט"ב יורם טהרלב כפר סבא
סהר סיגאוי, ראש תחום מצוינות רשת אמית
רויטל לבגורן, מנהלת תחום פדגוגיה, רשת דרכא
רויטל שפירא, מנהלת אגף חינוך רעננה
רותם שינדלר, מנהלת חט"ב בית ספר מקיף קשת ירושלים
רעיה טובול, מנהלת אורט דפנה קרית ביאליק
תהילה גואטה, מנהלת מקיף ו' דרכא אשקלון

צוות ניהול הפרויקט

ענבל ויסמן מרש, מנהלת פרויקט חטיבות הנועורים באגף מו"פ
ישי ניקריטין, אורלי חצור, דקלה בר ומירב סרור, ליווי אגף א' על-יסודי
קרן כרמלי, מדריכה באגף א' על-יסודי
ד"ר ענת שפירא לביא וד"ר עופר מורגנשטרן, כתיבת מסמך התפיסה

תוכן העניינים

5	1. מבוא
5	1.1 רציונל לכתיבת מסמך התפיסה
5	1.1.1 הקמת חטיבות הביניים ופעולתן לאורך השנים
5	1.1.2 התחדשות וצמיחה
6	1.1.3 סוגיית הרלוונטיות והמבנה הארגוני
6	1.1.4 מסמכים ומהלכים קודמים כבסיס למסמך תפיסת חטיבת הנעורים
7	1.2 תיאור פרקי המסמך
7	2. סביבת חטיבת הנעורים
7	2.1 מגמות המשפיעות על סביבת חטיבת הנעורים
8	2.1.1 מגמות חברתיות
8	2.1.2 מגמות טכנולוגיות
8	2.1.3 מגמות כלכליות
9	2.1.4 מגמות סביבתיות
9	2.1.5 מגמות פוליטיות
9	2.2 מאפייני שכבת הגיל
10	2.2.1 שינויים ביו-פסיכו-סוציאליים
10	2.2.2 מורכבות ושונות גבוהה
11	2.2.3 מאפייני דור האלפא
12	2.3 אתגרים והזדמנויות הנגזרים מהסביבה
12	2.3.1 אתגרים
12	2.3.2 הזדמנויות
13	3. ייעוד חטיבת הנעורים
13	3.1 משפט הייעוד
13	3.2 פירוט מרכיבי משפט הייעוד של חטיבת הנעורים
14	3.3 מטפורות מייצגות לחטיבת הנעורים
16	4. מסגרת תפיסתית לחטיבת הנעורים
16	4.1 מבט כולל על המסגרת התפיסתית
17	4.2 התמודדות עם אתגרי גיל ההתבגרות
17	4.2.1 מענה לאתגרים והזדמנויות הנגזרים ממאפייני הגיל
18	4.2.2 למידה חברתית רגשית SEL
18	4.2.3 רלוונטיות
19	4.3 פיתוח כשירויות לחיים
19	4.3.1 הרציונל להשקעה בפיתוח כשירויות בחטיבת הנעורים
19	4.3.2 מהי כשירות?
20	4.3.3 מגוון דינמי של כשירויות
21	4.3.4 פדגוגיה לפיתוח כשירויות
23	4.4 גיבוש זהות ותכלית אישית

23.....	4.4.1 הרציונל לגיבוש זהות ותכלית אישית
24.....	4.4.2 מודל פדגוגי לחקר וגיבוש זהות אישית
25.....	4.4.3 פרויקט מסע לחקר וגיבוש זהות אישית
26.....	4.4.4 מדידה והערכה של גיבוש זהות אישית
26.....	4.5 צורך באוטונומיה
27.....	4.5.1 פרסונליות
28.....	4.5.2 פעלנות
29.....	4.6 צורך בשייכות
30.....	4.6.1 יחסים מתמשכים
31.....	4.6.2 שיתופיות
33.....	5. המלצות
33.....	5.1 יצירת רצף חינוכי
33.....	5.2 אסדרה
34.....	5.2.1 הכרה בתוכניות לימודים ייחודיות לחטיבת הנעורים וקידומן
34.....	5.2.2 אסדרת חיבוריות ולמידה במרחבי החיים
34.....	5.2.3 שינויים במבנה ההעסקה
34.....	5.2.4 טכנולוגיה
35.....	5.3 שילוב תפיסת חטיבת הנעורים במערכת הגפ"ן
35.....	5.4 הכשרה ופיתוח מקצועי של הצוותים החינוכיים
36.....	6. סיכום
37.....	7. מקורות
39.....	8. נספח: מתודולוגיית גיבוש התפיסה וכתובת המסמך
39.....	8.1 עקרונות גיבוש התפיסה
40.....	8.2 שלבי הכתיבה

1. מבוא

1.1 רציונל לכתיבת מסמך התפיסה

1.1.1 הקמת חטיבות הביניים ופעולתן לאורך השנים

חטיבות הביניים בישראל נוצרו לפני מעל 50 שנה, לשם השגת ארבעה יעדים: צמצום פערים לימודיים וחברתיים, יצירת אינטגרציה, הקטנת שיעורי הנשירה, ויצירת שלב ביניים להכנת הלומדים לשוני בדרישות אקדמיות בין יסודי לתיכון.¹ מאז הקמתן, התעוררו חילוקי דעות בין התומכים בהקמת חטיבות הביניים לבין השוללים את יעילות המהלך. זהו שלב הגיל היחיד ברצף החינוכי, שלא מתקיים באופן אחיד בכל הארץ אלא יש לו תצורות שונות: בחלק מהרשויות הוקמו חטיבות עצמאיות, בחלקן הוקמו חטיבות בתוך מוסדות חינוך שש-שנתיים, ובחלקן שכבות ז'-ח' נשארות בתוך מוסדות החינוך היסודיים ושכבת ט' נכללת בתיכונים.

1.1.2 התחדשות וצמיחה

מזה מספר שנים מתקיימים מאמצים רחבי היקף להתחדשות חטיבות הביניים בישראל.² שינוי שמה לחטיבת הנעורים מסמל אולי יותר מכל את השאיפה לייצר חוויה בית ספרית שתהיה מרכיב משמעותי בתהליך גיבוש הזהות וההתבגרות של התלמידים והתלמידות בגילאים אלה. מאמצי ההתחדשות כללו שינויים מבניים ופדגוגיים, והניבו לא מעט שינויים:

- מינוי בעלי תפקידים חדשים.
- תקצוב שקלי פדגוגי בחטיבות הביניים במחוזות צפון, דרום והתיישבות.
- הגדלת הגמישות הניהולית הפדגוגית (גפ"ן) בארגון הלמידה ובמשאבים שקליים.
- תוכניות ייעודיות לחטיבות הביניים הנותנות מענה לצרכים רגשיים חברתיים (אל"ה, מרח"ב, חאלו"ם).
- מענים של אגף שח"ר: מרכז מל"א וכיתות תל"ם.
- מסמך המדיניות הפדגוגית הלאומית (דמות הבוגר והבוגרת) שהגדיר מיומנויות וערכים נחוצים גם ללומדים בחטיבת הביניים.³
- מהלך פדגוגי להתחדשות הלמידה שהתמקד בלמידה סביב רעיונות גדולים וחיבור תכנים לערכים.

¹ פינטו א' וע' וגרהוף, דוח מגמות: מבט על חטיבת ביניים - מגמות, אתגרים והשלכות לעיצוב עתיד רציו, אגף מו"פ, ניסויים ויזמות, מאי 2020.

² לדוגמה: ארגון הלמידה - חטיבת ביניים, שנת הלימודים תשפ"ג.

³ המדיניות הפדגוגית הלאומית-דמות הבוגר והבוגרת, משרד החינוך, 2021; המדיניות הפדגוגית הלאומית-דמות הבוגר והבוגרת (מיומנויות), משרד החינוך, 2021.

1.1.3 סוגיית הרלוונטיות והמבנה הארגוני

מדדים בתוצאות סקרי אקלים וסביבה פדגוגית, הבוחנים את הרלוונטיות והעניין שהלומדים מוצאים בתוכניות הלימודים בחטיבת הביניים, מצביעים על כך שהלומדים אינם מזהים את הלימודים בבית הספר כרלוונטיים להמשך חייהם הבוגרים. לאורך השנים בחן משרד החינוך המלצות לסגור את החטיבות, אך הכריע כי מוטב להשאיר את המצב מבחינה ארגונית כפי שהוא, ולא לבטל את ההפרדה בין שתי חטיבות הגיל העל-יסודיות או את חלוקת השנים על פני הרצף החינוכי בין בית הספר היסודי לחטיבת הביניים ולתיכון. לאור זאת, הוחלט כי המהלך הנוכחי יתמקד בעיצוב עתיד רצוי חדש לחטיבות הביניים כחטיבות נעורים, ובזיהוי דרכים מיטביות להגשמת עתיד רצוי זה באמצעות נקיטת פעולות מעשיות בהווה.

1.1.4 מסמכים ומהלכים קודמים כבסיס למסמך תפיסת חטיבת הנעורים

בשנים האחרונות התגבשה ההבנה כי יש לעצב מחדש את תפיסת חטיבת הנעורים ובוצעו מספר עבודות בנושא.⁴ אגף מו"פ פרסם את המסמך דו"ח מגמות - מבט על חטיבת הביניים (2020) וכן את הדו"ח מעבדת חטיבת הביניים העתידית (2021). צוותים אחרים במשרד החינוך כתבו את המסמכים ארגון הלמידה בחטיבות הביניים, ו-תפיסת השינוי הפדגוגי בחטיבת הנעורים (2022). במסגרת מעבדת חטיבת הביניים העתידית, שבוצעה בשנה"ל תש"פ-תשפ"א, נוסחו ארבעה עקרונות מארגנים שייכללו בתפיסת חטיבת הנעורים העתידית:⁵

- **גיבוש זהות:** קיום תהליכי גיבוש זהות קולקטיבית ולאומית, היכרות עם עצמי ופעולה בתוך הקבוצה.
- **חיבור למאפייני הגיל:** למידה מצמיחה מבוססת ערכים, ידע ומיומנויות, שמטרתה יצירת חוויית משמעות, חוסן ושייכות.
- **עצמאות:** עידוד עצמאות בפעולה, בלמידה ובמחשבה, ובה בעת טיפוח יכולת לחיות ולפעול בקבוצה.
- **בחירה:** פריסת קשת רחבה של אפשרויות, הענקת חופש בחירה וליווי התהליכים האישיים הנובעים מכך.

פרויקט חטיבת הנעורים אשר במסגרתו נכתב מסמך התפיסה הנוכחי, ממשיך את המהלכים שקדמו לו ומתבסס על תוצריהם ועל הממצאים והתובנות שעלו מהם.

מטרת המסמך הנוכחי היא לגבש מסגרת תפיסתית מערכתית מוסכמת לחטיבת הנעורים. תפיסה זו מבוססת על התמודדות עם האתגרים וההזדמנויות המאפיינים את שכבת גיל

⁴ פינטו ווגרהוף, שם; רטנר ג' וא' חצור, [חטיבת הביניים העתידית](#), אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, ספטמבר 2021; [ארגון הלמידה בחטיבות הביניים](#), תשפ"ג; תפיסת השינוי הפדגוגי בחטיבת הנעורים ([מסמך פנימי](#)).

⁵ מבוסס על מעבדת חט"ב העתידית שפעלה בשנים תש"פ-תשפ"א, ובה היו שותפות 16 חטיבות ביניים.

הנעורים כחלק מרצף חינוכי שלם ואינטגרטיבי, ועל התחדשות מתמדת של מוסד החינוך במציאות מורכבת ומשתנה, במטרה לספק חינוך רלוונטי.

מסמך זה הוא מרכיב אחד בתוך פרויקט רחב לעיצוב, פיתוח ויישום נרחב של התפיסה בקרב חטיבות הנעורים במערכת החינוך. במסגרת פרויקט זה יפותחו על בסיס התפיסה המוצעת ערכות יישומיות למוסדות החינוך; יבוצעו תהליכי אסדרה נדרשים; יבוצע פיילוט לפיתוח מודלים יישומיים המממשים את התפיסה המוצעת ולניסוי שלהם; תגובש תוכנית ליישום רחב היקף של התפיסה וייבנה אקוסיסטם תומך המאפשר את היישום.

1.2 תיאור פרקי המסמך

בפרק הראשון, פרק המבוא, יובאו בקצרה הרקע והרציונל לכתיבת המסמך והאופן בו הוא משתלב במהלך הכולל של גיבוש ויישום תפיסת חטיבת הנעורים. בפרק השני תוצג סביבת חטיבת הנעורים לרבות המגמות הכלליות והחינוכיות ומאפייני הגיל המשפיעים עליה, והאתגרים וההזדמנויות הנגזרים מהם. בפרק השלישי יוצג ייעוד לחטיבת הנעורים וכן מספר הצעות למטרות אפשריות הממחישות ייעוד זה. הייעוד כולל שלושה מרכיבים מרכזיים, העומדים בלב המסגרת התפיסתית של חטיבת הנעורים: התמודדות עם אתגרי הגיל, פיתוח כשירויות לחיים, וגיבוש עצמי של זהות ותכלית אישית. בפרק הרביעי יוצג מבט כולל על המסגרת התפיסתית המוצעת, בהתאם לשלושת מרכיבי הייעוד הנ"ל ובהתייחס לשלושה מעגלים המקיפים אותם: מעגל הצרכים המהותיים בגיל ההתבגרות - צורך באוטונומיה וצורך בשייכות - מעגל העקרונות הפדגוגיים הנובעים ממרכיבי הייעוד והצרכים, ומעגל דרכי הפעולה הפדגוגיות המספקות להם מענה. בפרק החמישי יוצגו מספר המלצות לקובעי המדיניות במשרד החינוך, הנגזרות מתפיסת חטיבת הנעורים המתוארת במסמך זה, כולל דרישות לאסדרה מאפשרת ברמה הארגונית-מערכתית. את מסמך התפיסה יחתום פרק הסיכום ובו מבט להמשך ביצוע פרויקט חטיבת הנעורים.

2. סביבת חטיבת הנעורים

2.1 מגמות המשפיעות על סביבת חטיבת הנעורים

מהלך לעיצוב עתיד רצוי לחטיבות הנעורים בישראל צריך לקחת בחשבון מגמות שינוי כלליות וחינוכיות העשויות להשפיע על התנהלות מוסדות החינוך בכלל ועל התנהלות חטיבות הנעורים בפרט. יודגש כי כדי לספק חינוך רלוונטי, על מערכת החינוך לבצע סריקת מגמות וגזירת ההשלכות שלהן על מערכת החינוך באופן שגרתי, שכן מגמות חדשות בעלות השפעה פוטנציאלית על חטיבות הנעורים מתהוות כל הזמן.

בתחום חקר המגמות מקובל להתבסס על מודל STEEP, המאפשר סקירה שיטתית של מגמות השינוי הכלליות המשפיעות גם על מערכת החינוך. מגמות כלליות הרלוונטיות

לתפיסת חטיבת הנעורים יוצגו להלן בחלוקה לחמישה תחומים: חברתי (Social), טכנולוגי (Technological), כלכלי (Economic), סביבתי (Environmental) ופוליטי (Political).

2.1.1 מגמות חברתיות

במאה ה-21 העולם חווה שינויים חברתיים מהירים המשפיעים על נערות ונערים בגילאי חטיבת הנעורים. מגמות שינוי בתחום המגדר כגון **פמיניזם**, להט"ב ומגוון משפחות מודרניות הם נושאים המעסיקים מתבגרות ומתבגרים רבים. בנוסף, מתבגרים רבים ילידי דור האלפא (ילידי 2010 ואילך), פועלים ברשתות החברתיות המשפיעות על עיצוב זהותם הערכית והמגדרית. הפעילות ברשתות החברתיות חושפת אותם למגוון איומים כגון **מידע כוזב**, **הטרדה מינית**, **בריונות רשת**, **גזענות**, **אפליה מגדרית** ואיומי סייבר. המציאות החברתית המורכבת והמשתנה מציבה בפניהם, באופן מתמשך, **דילמות אתיות חדשות** עמן הם צריכים להתמודד.

חטיבת הנעורים צריכה לסייע לתלמידים בגיבוש זהותם האישית, לקדם את מודעותם ואת יכולתם לפעול באופן בטוח ונכון חברתית ברשתות החברתיות, ולפתח אצלם אוריינות אתית להתמודדות עם דילמות אתיות חדשות.

2.1.2 מגמות טכנולוגיות

טכנולוגיות חדשות משבשות ומשנות, בקצב הולך וגובר, את דפוסי הפעילות של בני ובנות נוער בכל מרחבי החיים ובפרט בחינוך. טכנולוגיות **בינה מלאכותית יוצרת** (Generative AI) מאפשרות לאתר ידע, לתכנן, לעצב וליצור באופן יצירתי מגוון תכנים באמצעות שיח עם צ'ט-בוט. בנוסף, פלטפורמות של **מציאות מעורבת (XR)** **מציאות מדומה (VR)** **מציאות רבודה (AR)** ומשחקי מחשב מאפשרות סוגי התנסויות חדשות וחוויות אופפות ואותנטיות. במקביל, **פלטפורמות שיתופיות בענן** מאפשרות עבודה ולמידה שיתופית מרוחקות או היברידיות בכל מקום וזמן.

חטיבת הנעורים צריכה לפתח אצל התלמידות והתלמידים **אוריינות דיגיטלית וטכנולוגית** בדגש על כשירות של שיתופיות אדם-בינה מלאכותית, ולהשתמש בטכנולוגיה כדי לפתח בקרבם מגוון כשירויות באמצעות למידה התנסותית וחוייתית.

2.1.3 מגמות כלכליות

בתחום הכלכלי מתחוללות מגמות שינוי בשוק העבודה. **מקצועות רבים נעלמים ומקצועות חדשים נולדים** בתחומים חדשים, כגון מקצועות טכנולוגיים בתחומי הבינה המלאכותית, הרובוטיקה, פודטק, אגריטק, קלינטק, פינטק, ומדיטק; מקצועות חדשים הפונים לגיל השלישי, ומקצועות להם נדרשים כישורים בסיסיים בתחום כלכלת הפלטפורמות, כגון עובדי הובר, וולט ועוד. השתלבות במקצועות החדשים והמשתנים דורשת כשירויות רלוונטיות לעבודה במציאות מורכבת ומשתנה ויכולת למידה עצמאית לאורך החיים. לכן, ניכרת מגמה של **התרחבות הפערים הכלכליים** בין בעלי הכשירויות הרלוונטיות לכאלו שחסרים אותן. במקביל, מתחוללת מגמה של **העברת האחריות על ההתנהלות הפיננסית מהמשולות לאזרחים**, דבר הדורש פיתוח אוריינות פיננסית בקרב האזרחים.

חטיבת הנעורים צריכה לפתח בקרב התלמידים והתלמידות כשירויות שיאפשרו להם לשגשג במציאות מורכבת ומשתנה כולל אוריינות פיננסית שתאפשר להם להתנהל באופן מושכל בתחום זה. כמו כן, על החטיבה לסייע לתלמידים לעצב את עתידם בדגש על ההחלטה על בחירת מגמת הלימוד בתיכון.

2.1.4 מגמות סביבתיות

בתחום הסביבתי נמשכת מגמת ההתחממות הגלובלית, הבאה לידי ביטוי בריבוי אירועי מזג אוויר קיצוניים. כמענה לה מתעצמת מגמת העיסוק בקיימות, בדגש על קידום אמנות בינלאומיות, חקיקה ממשלתית, הגברת המודעות הציבורית לאתגרים סביבתיים ולהשלכותיהם, ועידוד התנהגות אחראית ופעולה אקטיבית של הציבור ליישום מדיניות קיימות. לצד פעילויות אלו מתפתחים סוגי כלכלה בעלי אוריינטציה סביבתית מובהקת כגון כלכלה ירוקה, כלכלה מעגלית וכלכלה כחולה,⁶ ותחומי פיתוח טכנולוגי כגון טכנולוגיה ירוקה (Greentech) וטכנולוגיה נקייה (Cleantech) שמטרתן מיתון או הפיכת ההשפעות של הפעילות האנושית על הסביבה.

חטיבת הנעורים צריכה לטפח בקרב התלמידים והתלמידות את המודעות לסביבה ולאתגריה, את ההבנה של תפיסת הקיימות וכיצד היא באה לידי ביטוי בכלכלה ובטכנולוגיה, ואת הרצון והיכולת להשתתף באופן פעיל בקידומה באמצעות התנסויות של פתרון בעיות ופעילות חברתית.

2.1.5 מגמות פוליטיות

בתחום הפוליטי ממשיכה מגמת ביזור הכוח מהשלטון המרכזי לגופים בחברה כגון רשויות מקומיות וגופי המגזר השלישי. במקביל, ניכרת מגמה של התגברות המעורבות הפעילה של אזרחים בסוגיות פוליטיות שעל הפרק. במישור הגלובלי מתגבר השימוש בטכנולוגיות ליצירת מציאות כוזבת המשפיעה על קמפיינים פוליטיים.

חטיבת הנעורים צריכה לפתח בקרב התלמידים אוריינות פוליטית: הבנה מעמיקה של המשטר הדמוקרטי על בסיס התנסויות מול מקרי בוחן, פיתוח מיומנויות של חשיבה ביקורתית וניהול שיח ענייני ומכבד, כמו גם פיתוח כישורי חשיבת עתיד וחשיבה מערכתית לעיצוב עתיד החברה, ורצון למעורבות והשפעה חברתית.

2.2 מאפייני שכבת הגיל

בנוסף לצורך לגבש את תפיסת חטיבת הנעורים מתוך התבוננות במגמות עתיד משפיעות, מתגבשת בשנים האחרונות גם ההבנה כי יש להתאים את כל היבטי החינוך בחטיבה, כולל את מבנה הלמידה ואת דרכי הלמידה וההערכה הנהוגות בה, לאתגרים ולהזדמנויות הנגזרים ממאפייני הגיל של הלומדות והלומדים.⁷ דבר זה נכון בכל שכבות הגיל, אך מקבל משנה תוקף בחטיבת הנעורים. בגילאים אלה, ללומדות וללומדים יש מאפיינים ייחודיים

⁶ כלכלה כחולה: מדיניות אסטרטגית ארוכת טווח למיצוי מושכל, מקיים ומוסדר של הפוטנציאל הכלכלי בים.
⁷ מיומנויות דמות הבוגר והבוגרת, משרד החינוך, 2020.

מבחינה ביולוגית, קוגניטיבית וחברתית, ואלו באים לידי ביטוי בהתפתחות מינית וזהות מגדרית, בבשלות של יכולות קוגניטיביות, בפיתוח זהות ותפיסה עצמית, ובביסוס אוטונומיה ותפיסת האחר.

2.2.1 שינויים ביו-פסיכו-סוציאליים

מאפייני הגיל בחטיבת הנעורים נובעים מהשינויים המתרחשים בשלבים הראשונים של גיל ההתבגרות ומובילים לצורך גבוה יותר באוטונומיה ובבחירה אישית, לעיסוק ביחסים החברתיים, לעלייה במיקוד העצמי ובמודעות העצמית, לעלייה בחשיבותם של נושאי זהות, לעיסוק ביחסים המיניים, וליכולת גדלה לחשיבה מופשטת, המאפשרת אינטגרציה קוגניטיבית.

אוטונומיה ובחירה

בתקופה זו חלה עלייה באוטונומיה בקבלת החלטות ובשליטה רגשית, והיפרדות הדרגתית משליטה הורית. בהקשר הבית ספרי מתקיים תהליך סוציאליזציה מוגבר, במהלכו מתפתחת מודעות לתפיסותיהם של אחרים כגון בני ובנות כיתה, מורים ומורות, בני משפחה ומעגלים רחבים יותר.⁸

זהות אישית וקבוצתית

גיל הנעורים הוא גיל דרמטי, שכאמור מאופיין בשינויים ובתהליכים פיזיולוגיים, קוגניטיביים, רגשיים, חברתיים, וכן בהתמקמות מחודשת אל מול חברים ומשפחה. זוהי תקופת חיים קריטית ולא פעם תזזיתית, שיש בה עיסוק מוגבר בזהות האישית ובשייכות לקבוצה ולמקום. מתווספת לכך חווית השוני החברתי בין בית הספר היסודי, בו הכיתה היא היחידה החברתית המרכזית, בעוד בחטיבה הסביבה החדשה מורכבת מתלמידות ותלמידים המגיעים ממספר בתי ספר ולכן קבוצות ההשתייכות החברתית שלהם מורכבות יותר. מורכבות זו מהווה אתגר עבור חלק מהתלמידים. לעיסוק בסוגיות אלו של זהות אישית ושייכות חברתית, ולהכרעות שיתקבלו על ידי בני ובנות הנוער בהקשר זה, צפויה להיות השפעה על דרכם בחטיבה העליונה, וגם מעבר לכך על המשך חייהם.⁹

2.2.2 מורכבות ושונות גבוהה

מאפייני גיל הנעורים יוצרים לא פעם טלטלה בנפש המתבגרים והמתבגרות. מחד, הם זקוקים למסגרת תומכת ולליווי בתהליכי הצמיחה. מאידך, הם זקוקים למרחב שבו יוכלו לקיים תהליכי היפרדות ואינדיבידואציה. מורכבות זו מאתגרת את צוותי החינוך ומחייבת חשיבה לגבי תפקידם החינוכי בהקשר זה.

זאת ועוד: שנות החטיבה הן שנים של בדיקת גבולות, של סקרנות גוברת כלפי העולם ושל חיפוש המשמעות של היות אדם בוגר. אלו הן שנים של בחינה מחודשת של שאלות ערכיות, חברתיות ומוסריות. לאורך שנות החטיבה נדרשים הנערים והנערות לסדרת התמודדויות

⁸ כרמל י, קפלן ר' ובוברבסקי ע, [כיצד משפיעה בחירה במסגרת הלמידה על תלמידים ועל תהליכי הלמידה](#)

[שלהם?](#) הסקירה היומית, לשכת המדען הראשי, 4.4.22

⁹ רטנר ג' וא' חצור, [חטיבת הביניים העתידית](#), אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, ספטמבר 2021.

מורכבות, לשכלול מיומנויות רגשיות, חברתיות וקוגניטיביות, וכל זאת במצב של השתנות פנימית מואצת. מצב זה יוצר מציאות שבה **הקשב והמוטיבציה** ללמידה משתנים. הם הופכים להיות תלויי פניות רגשית, עניין ומוטיבציה פנימית אף יותר מהרגיל.

אמנם עניין ומוטיבציה פנימית חשובים ללמידה בכל גיל, אולם בגילאי החטיבה הם הופכים פעמים רבות לתנאי הכרחי. מכיוון שהסיפור הרגשי והחברתי של הנערים והנערות צובע את כל עולמם, הוא דורש התייחסות מיוחדת. את הדרך הזו כדאי שלא יעשו לבדם, ולכן דמות של **מבוגר משמעותי מחוץ למשפחה הגרעינית** היא גם צורך וגם אמצעי משמעותי בהתמודדות עם המאפיינים הרגשיים-חברתיים של הגיל.¹⁰

הצורך במתן מענה למאפייני הגיל הייחודיים מתעצם גם בשל **השונות הרבה** המאפיינת את חתך הגיל של תלמידי ותלמידות חטיבות הנעורים. תהליכי ההתפתחות האישיים מושפעים ממגוון גורמים, פנימיים וחיצוניים, ובפועל בני ובנות הנוער נבדלים זה מזה בקצב שבו תהליכים אלו עוברים עליהם, במידת הבשלות שלהם, ביכולותיהם ובסוגיות המעסיקות אותם. בכיתה אחת עשויים לשבת תלמיד או תלמידה בעלי בשלות רגשית, מידת עצמאות ותחומי עניין דומים לילדים בכיתה ה', ולצידם תלמידות או תלמידים בוגרים ומפותחים קוגניטיבית ורגשית, שהשיחה איתם דומה לשיחה עם בני ובנות התיכון.

2.2.3 מאפייני דור האלפא

בנוסף להשפעה הכללית של מאפייני גיל הנעורים, יש לקחת בחשבון גם את העובדה שהתלמידים והתלמידות בחטיבת הנעורים בשנים האחרונות הם בני דור האלפא. זהו דור שנוצח אחרי "פרוץ" האינטרנט המסחרי ואינו מכיר עולם ללא **אינטרנט, טלפונים חכמים ורשתות חברתיות**. מרבית בני ובנות הדור מתקשרים הרבה יותר עם העולם הגלובלי במגוון רחב של אמצעים דיגיטליים.¹¹

זהו דור מקוון הנמצא ברשת לפחות עשר שעות ביום, שפת אימו טכנולוגיה ורבים מתוכו שואפים ליזמות ולהקמת עסקים עצמאיים. בני ובנות דור האלפא הם סקרנים, בעלי ידע רב יותר, בעלי תפיסה גלובלית מגיל צעיר, האנגלית שלהם טובה בהשוואה לדורות קודמים, והם פתוחים ורגישים חברתית ומיומנים בחיפוש מידע ברשת. עם זאת, אף שיש להם יכולת להבין מהר יותר, הם בעלי **יכולת ריכוז נמוכה** לאורך זמן. ממצאים מראים שהם נוטים ללמוד יותר על ידי צפייה, ניסוי וטעייה, ונשענים על האינטרנט כמקור ידע מרכזי.

כלומדים, ילדי דור האלפא הם בעלי יכולת תגובה מהירה, ושואפים לאינטראקציה מתמשכת ומיידי. הם בעלי ציפיות גבוהות מהטכנולוגיה, ומחשיבים עצמם מומחים בעלי מסוגלות טכנולוגית. הם נוטים ל**למידה עצמאית** או אוטוידקטית, וחשים בנוח בסביבות ויזואליות ודיגיטליות.¹² נטייתם ליזמות באה לידי ביטוי בתהליכי חיפוש עצמי, והם מעדיפים למידה

¹⁰ לניסיון לתת מענה לצורך הזה עשויה להיות משמעות מעשית גדולה בתכנון שבוע הלימודים וארגון מחודש של מבנה משרת המורה, ועל כך ראו בהמשך (פרק 4).

¹¹ דו"ח מצב האינטרנט בישראל, בזק, 2022

¹² דור האלפא כבר כאן, שבילים בגן העתידי, דוח מגמות בחינוך לגיל הרך, משרד החינוך, 2020.

עצמית על פני הוראה פרונטלית. ולבסוף, הם שואפים להטמיע שינויים מהותיים בסביבתם ולהשפיע באופן זה על החברה.

מבחינה התפתחותית, גילאי חטיבת הנעורים נמצאים בשלב בו חלקם מתחילים לפתח **אחריות מוסרית**, הבאה לידי ביטוי ברצון להשפיע על הסביבה הקרובה ועל הקהילה. בגיל זה מתעוררת גם הבנה עמוקה יותר של המשמעות של מעשיהם והתנהלותם היומיומית על תהליכים גלובליים כגון הגברת צריכה, בזבוז מזון, זיהום מקורות אוויר ומים וכדומה. בהיותם "אזרחי העולם", בשל הנוכחות הגבוהה ברשת והגישות לידע באמצעים טכנולוגיים, בני דור האלפא מודעים יותר מהדורות הקודמים למגמות אלו והשילוב בין מודעות זו לבין המאפיינים ההתפתחותיים, משפיעה על יכולת המעורבות והפעלנות שלהם במגוון תחומים.

2.3 אתגרים והזדמנויות הנגזרים מהסביבה

2.3.1 אתגרים

האתגר המרכזי של חטיבת הנעורים הוא, כיצד לסייע לתלמידות ולתלמידים להתמודד עם מאפייני גיל ההתבגרות תוך דאגה לשלומותם (Well being). כאמור, שנות הלימוד בחטיבת הנעורים הן תקופה מאתגרת מבחינות רבות. לומדים ולומדות בגילאים אלה נדרשים להתמודד עם כללים בית ספריים חדשים להם, במקביל ללחצים החברתיים. הקושי העיקרי נובע מאי-הלימה בין הצורך לגבש זהות אישית, בכפוף למאפייני הגיל ולצרכים הנגזרים מהם, לבין המבנה ואופני הפעולה הנפוצים של החטיבות. הקטנת מספר הכיתות ומספר התלמידים והתלמידות שמורים ומורות פוגשים בשבוע, עשויה להגביר את היכולת ליצור קשר אישי משמעותי ולשפר את תחושת הרווחה האישית.

אתגר נוסף הוא, כיצד ליצור איזון בין הכללה לאתגור במצב המורכב של גיל הנעורים. מחד, עיצוב החטיבה העתידית חייב להיעשות תוך התאמה לצרכים הייחודיים של גיל זה בקרב בני ובנות הדורות הנוכחיים. מאידך, אין פירוש הדבר שיש לבנות תוכניות לימודים "מקלות" או אקלים בית ספרי של "הכלה עודפת". פעולה חינוכית בריאה בגיל זה תכלול אפשרות לצד גבולות, ומתן חופש בחירה לצד הצבת מסגרת ברורה. הרצון ללוות בני ובנות נוער בתקופה שהיא לעיתים סוערת, אין פירושו שיש למנוע מהם תסכולים. טעויות וכישלונות, ולא רק הצלחות, הם מנוע חשוב לצמיחה.

2.3.2 הזדמנויות

חטיבת הנעורים מייצרת הזדמנות לחדשנות חינוכית חלוצית הנובעת מהשילוב בין בשלות קוגניטיבית ומוטיבציה מוגברת של התלמידים והתלמידות לעסוק בפיתוח אישי וחברתי, ובין הריחוק מהבגרויות, המייצר חופש תמרון יחסי למוסדות החינוך.

חטיבת הנעורים יכולה להיות למשל מסגרת לפיתוח כשירויות לחיים, או מסגרת שבה ייבחנו מקצועות לימוד חדשים הנדרשים לפיתוח הלומדות והלומדים. מהלכים מסוג זה יכולים להיעשות תוך התייחסות לשאלות כגון מהו מספר המקצועות הרצוי, מהם סדרי העדיפויות ללמידה, מהו נפח שעות הלמידה האידיאלי, אילו מרחבי למידה חדשים כדאי לייצר, מהן

הפרקטיקות המובילות, מהו תפקיד המורים והמורות בלמידה המתחדשת וכן הלאה. החטיבה עשויה להיות חלוצה גם בהתנסויות המשלבות טכנולוגיה, כיוון שמדובר בגילאים בהם האוריינטציה הטכנולוגית כבר מפותחת דיה והסקרנות הטבעית ביחס לשימוש ביישומים טכנולוגיים חדשים היא גבוהה.

3. ייעוד חטיבת הניעורים

3.1 משפט הייעוד

משפט ייעוד (Mission Statement) אמור להגדיר את ייעודו הקבוע של ארגון. משפט הייעוד של חטיבת הניעורים מנסה להכיל באופן מתומצת ומזוקק את משימתה של חטיבת הניעורים ולספק מענה שלם ועקבי לשאלות ה-"לשם מה", וה-"מה" של החטיבה:

חטיבת הניעורים מופקדת על מתן חינוך רלוונטי במציאות מורכבת ומשתנה, בדגש על התמודדות עם אתגרי גיל ההתבגרות, פיתוח כשירויות לחיים וגיבוש עצמי של זהות ותכלית אישית, וזאת כחלק מרצף חינוכי שלם ואינטגרטיבי המיועד להצמיח בוגרים פעלנים, המעצבים את השלומות שלהם ושל החברה.

3.2 פירוט מרכיבי משפט הייעוד של חטיבת הניעורים

להלן הסבר קצר לכל אחד ממרכיבי משפט הייעוד של חטיבת הניעורים:

- **חטיבת הניעורים מופקדת על מתן חינוך רלוונטי במציאות מורכבת ומשתנה** - כמו כל מוסד חינוכי, על חטיבת הניעורים להתאים את עצמה באופן מתמיד למאפייני המציאות המורכבת והמשתנה, כדי לספק חינוך רלוונטי עבור כל מצב, זמן ולומד או לומדת.
- **בדגש על התמודדות עם אתגרי גיל ההתבגרות, פיתוח כשירויות לחיים, וגיבוש עצמי של זהות ותכלית אישית** - לחטיבת הניעורים יש יעדים ייחודיים: סיוע ללומדים וללומדות להתמודד בהצלחה עם אתגרי גיל ההתבגרות תוך שמירה על שלומותם; התמקדות בפיתוח כשירויות לחיים בהתבסס על בשלות היכולות בגיל הניעורים; וסיוע לתלמידים בגיבוש זהות ותכלית אישית בגיל בו הם מתחבטים בסוגיות אלו.
- **וזאת כחלק מרצף חינוכי שלם ואינטגרטיבי** - חטיבת הניעורים היא שלב ברצף החינוכי מנקודת המבט של התלמידים והמערכת. מתן חינוך רלוונטי, בכל שלבי הגיל, מבוסס על רציפות חינוכית אפקטיבית ויעילה בין שלבי הגיל. השגת רציפות חינוכית מיטבית דורשת מאגפי הגיל פעולות לתיאום ציפיות וניהול המעברים בין שלבי הגיל.

- המיועד להצמיח בוגרים פעלנים, המעצבים את השלומות שלהם ושל החברה - כשלב ברצף החינוכי, מחויבת חטיבת הנעורים למטרת החינוך, שהיא הצמחת בוגרים פעלנים המסוגלים ורוצים לעצב את השלומות שלהם ושל החברה, בכל ממדי החיים ולאורך החיים.

3.3 מטפורות מייצגות לחטיבת הנעורים

מטפורה היא כלי רב עוצמה המסייע לעצב ולהעביר מסר תפיסתי מופשט באופן מוחשי. המטפורה המסורתית, המתאימה לגישה המקורית והוותיקה של חטיבות הביניים כשלב מעבר מבית הספר היסודי לתיכון, היא **מטפורת הגשר**: כמו גשר, גם החטיבה מחברת בין העולם המוכר של בית הספר היסודי לעולם החדש והלא מוכר של התיכון; כשם שגשר משתרע על פער בין שתי נקודות, חטיבת הביניים מספקת תקופת מעבר לתלמידים ולתלמידות כדי לגשר על הפער בין ילדות להתבגרות.

תפיסת חטיבת הנעורים זקוקה למטפורה חדשה שתבטא את השינוי שהיא מבקשת לחולל. להלן מספר דוגמאות למטפורות אפשריות עבור חטיבת הנעורים מהן ניתן לקבל השראה, שכל אחת מהן מדגישה היבטים שונים של התפיסה. כל מנהל או מנהלת, וכל צוות חינוכי, יכולים לאמץ את המטפורה המתאימה ביותר עבור חטיבת הנעורים שלהם, או לעצב מטפורה חדשה אחרת.

רכבת הרים

חטיבת הנעורים היא כמו נסיעה ברכבת הרים, המלאה בעליות ומורדות, פיתולים והפתעות. כשם שרכבת הרים לוקחת את נוסעיה למסע מותח ולעיתים מפחיד, חטיבת הנעורים לוקחת את התלמידים והתלמידות למסע גילוי עצמי, שבו הם חווים רגעי שמחה, בלבול, התרגשות ותסכול. כמו נסיעה ברכבת הרים, חטיבת הנעורים יכולה להיות מהממת לפעמים, אך היא עוזרת לבנות חוסן, אופי וכישורי חיים יקרי ערך לעתיד.

מטמורפוזה

חטיבת הנעורים היא כמו מטמורפוזה, שבה התלמידות והתלמידים עוברים תהליך של צמיחה ושינוי, בדומה לזחל שהופך לפרפר. בדיוק כפי שהזחל חייב לנווט את דרכו בשלבים שונים לפני שיוכל להפוך לפרפר יפהפה, על תלמידי חטיבת הנעורים לנווט את דרכם דרך דינמיקה חברתית חדשה, אתגרים אקדמיים והתפתחות אישית, כדי שיוכלו להפוך כמבוגרים צעירים בעלי ביטחון עצמי ועצמאות.

יער

חטיבת הנעורים היא כמו יער, מלא בצמחים ובעלי חיים מגוונים. כמו היער, גם החטיבה היא סביבה מגוונת עם תלמידות ותלמידים

מעבדה

חטיבת הנעורים היא כמו מעבדה, שבה התלמידות והתלמידים מתנסים ועורכים ניסויים כדי ללמוד על עצמם ועל העולם

הסובב אותם. באמצעות ניסוי ותהייה, הם מגלים את החוזקות והחולשות שלהם, מפתחים מיומנויות מגוונות ולומדים כיצד לעבוד בשיתוף פעולה עם אחרים. בעלי רקעים, יכולות ותחומי עניין שונים. על התלמידים לנווט ביער הזה, וללמוד להעריך ולכבד את ההבדלים שהופכים כל אחד ואחת מהם לייחודיים בתוך האקוסיסטם שמכיל ומזין את כל השותפים בו.

קנבס

חטיבת הנעורים היא כמו קנבס המשמש אומניות ואומנים צעירים. על הקנבס הם נותנים דרור לדמיון, מבטאים את רגשותיהם ומשפרים את האומנות שלהם. הם עוסקים בגילוי עצמי, יצירתיות וביטוי עצמי, חוקרים סגנונות וטכניקות ומנצלים את ההזדמנות לפתח קול ייחודי בעולם. חטיבת הנעורים היא כמו פאזל, שבו כל חלק מייצג היבט אחר בחיי התלמידות והתלמידים, כגון לימודים אקדמיים, יחסים חברתיים וצמיחה אישית. ככל שהם מתקדמים בחטיבה, עליהם להתאים את החלקים הללו יחד כדי ליצור תמונה מלאה של מי הם ומי הם רוצים להיות. יש בתמונה חידתיות ובלבול (Puzzlement), אך גם פליאה, חיבורים ומשחקיות.

מגרש אימונים

חטיבת הנעורים היא כמו מגרש אימונים לספורטאיות וספורטאים צעירים, שבו הם בונים את הסיבולת, הזריזות והכוח שלהם, ומפתחים את המשמעת והנחישות להצלחה. בגיל זה עוברים משיבה ביציע למגרש עצמו, ומתחילים לקחת חלק במרחב החיים הציבורי. זה הזמן לעבודת צוות, אסטרטגיה ותחרות, כהכנה להתמודדות עם אתגרי התיכון ומעבר לו.

ואולי בכלל רעיון אחר?

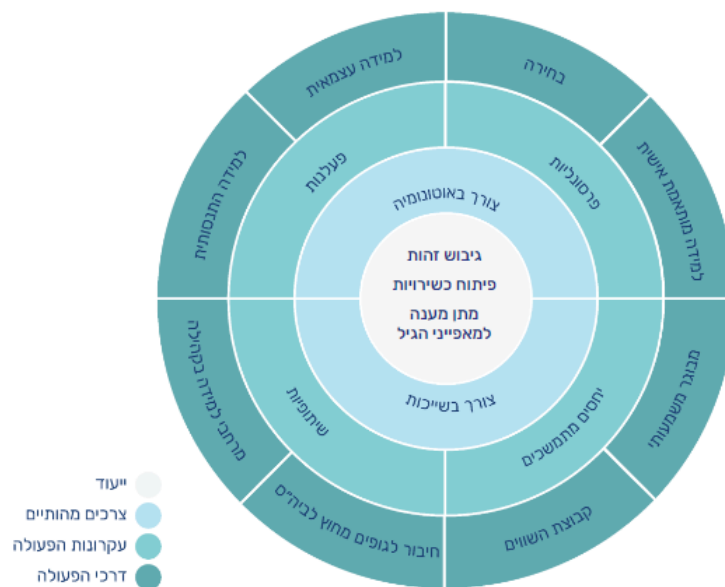
הוסיפו את המטפורה המתאימה ביותר לחטיבת הנעורים שלכם...

4. מסגרת תפיסתית לחטיבת הנעורים

4.1 מבט כולל על המסגרת התפיסתית

לאור הייעוד שהוצע, מוצעת בזאת מסגרת תפיסתית כוללת לחטיבת הנעורים (תרשים 1):

תרשים 1: מסגרת תפיסתית כוללת לחטיבת הנעורים

מפתח:

מעגל שלושת רכיבי הייעוד המרכזיים: התמודדות עם אתגרי הגיל, פיתוח כשירויות לחיים, וגיבוש עצמי של זהות ותכלית אישית.	לשם מה?
מעגל הצרכים המהותיים בגיל ההתבגרות: צורך באוטונומיה וצורך בשייכות.	מה?
מעגל עקרונות הפעולה: פרסונליות, פעלנות, יחסים מתמשכים ושיתופיות.	איך?
מעגל דרכי פעולה: למידה מותאמת אישית, בחירה, למידה עצמאית ולמידה התנסותית; מבוגר משמעותי, קבוצת השווים, חיבור לגופים מחוץ לבית הספר ומרחבי למידה בקהילה.	

במרכז המסגרת התפיסתית עומדים שלושת רכיבי הייעוד (העונים על שאלת ה-"לשם מה"): התמודדות עם אתגרי הגיל, פיתוח כשירויות לחיים, וגיבוש עצמי של זהות ותכלית אישית. כחלק מהתפיסה זוהו שני צרכים מהותיים ביחס למרכיבים אלו בגיל ההתבגרות (שאלת ה-"מה?"): צורך באוטונומיה וצורך בשייכות.¹³

במסגרת הרצון לתת מענה לצורך באוטונומיה, זוהו שני עקרונות פעולה (שאלת ה-"איך"): פרסונליות ופעלנות. מוצע לקדם את עיקרון הפרסונליות בעזרת מיקוד בלמידה מותאמת אישית ובהרחבת הבחירה, ואת עיקרון הפעלנות מוצע לקדם בעזרת דגש על למידה עצמאית והתנסותית.

במסגרת הרצון לתת מענה לצורך בשייכות, זוהו שני עקרונות פעולה: יחסים מתמשכים ושיתופיות. מוצע לקדם את היצירה של יחסים מתמשכים, קודם כל בעזרת מגוונים שיאפשרו לחבר לכל תלמיד ותלמידה בחטיבה מבוגר או מבוגרת משמעותיים, וכהשלמה לכך לעודד פעילויות שיחזקו את החיבור עם קבוצת השווים. את עיקרון השיתופיות מוצע לקדם באמצעות חיבור החטיבה לגופים שונים מחוצה לה, וכן על ידי עידוד למידה במרחבים חוץ בית ספריים בקהילה.

בסעיפים הבאים יפורטו בקצרה רכיבי ארבעת המעגלים. יודגש כי במסגרת מסמך התפיסה, מוצגים הצרכים והעקרונות בתמציתיות ובהכללה מסוימת, ואין בהם הרחבות הנוגעות לפרקטיקות אפשריות שעשויות לנבוע מעקרונות אלו. בהמשך הפרויקט יפותחו ערכות יישום למנהלות ולמנהלים, שבמסגרתן יוצעו לצוותים החינוכיים מגוון פרקטיקות מהן יוכלו לבחור את דרכי הפעולה המתאימות להם.

4.2 התמודדות עם אתגרי גיל ההתבגרות

4.2.1 מענה לאתגרים והזדמנויות הנגזרים ממאפייני הגיל

אלו הם המאפיינים המרכזיים של גיל ההתבגרות המוקדם, שעל חטיבת הנעורים לתת להם מענה:

- **בהקשר חברתי:** עיסוק רב בחיים החברתיים, התמקמות מחודשת אל מול חברים ובתוך המשפחה, השתייכות לקבוצת השווים, תחרות והשוואות מרובות, התמודדות עם לחץ חברתי ובריונות וכן רכישת יכולת ההתייחדות.
- **בהקשר פסיכולוגי:** רגשות אינטנסיביים, ביסוס אוטונומיה ויכולת בחירה אישית, גיבוש זהות נפרדת ועצמאית, מודעות ומיקוד עצמי, התגבשות גבולות וערכים וחיפוש מודלים לחיקוי מחוץ למשפחה.

¹³ תיאוריית ההכוונה העצמית, כפי שעשור הגדיר אותה (יצחקי ועשור, 2023), מזהה שלושה צרכים: (1) צורך בקשר, שייכות וביטחון; (2) צורך באוטונומיה; (3) צורך בתחושת מסוגלות. במסגרת התפיסתית המוצגת להלן, תחושת המסוגלות נכללת בתוך רכיבים שונים בתפיסה.

- בהקשר קוגניטיבי: תשוקה לחידושים, יצירתיות רבה, התפתחות יכולת חשיבה מופשטת וכן פיתוח אוריינות טכנולוגית.
- בהקשר פיזיולוגי (גוף-נפש): התבגרות מינית, הפרעות אכילה, נטיות דיכאוניות ומחסור בשעות שינה.

כאמור, יש לקחת בחשבון שונות רבה בקצב ההתפתחות ובבשלות המאפיינת את חתך הגיל, אך דומה שמאפיינים אלו רווחים אצל רבים במהלך שנות הלימוד בחטיבה.

במידה שיפותחו תוכניות הנותנות מענה לאתגרים אלו, יש צורך במדידת והערכת התוכניות, וכן במדידה והערכה של בוגרי ובוגרות התוכניות בהתמודדות עם אתגרי הגיל. הערכה מסוג זה יכולה להיעשות במגוון דרכי הערכה כגון סקרים, שיחות תלמיד-מנטור, משוב עמיתים, הערכה עצמית ועוד.

4.2.2 למידה חברתית רגשית SEL

הכנסת תכנים וכלים של למידה חברתית רגשית (SEL) לתוך חטיבות הנעורים, והכרה בחשיבותם לגיל זה, עשויה לתת מענה לחלק גדול מהמאפיינים שהוצגו לעיל בהקשרים חברתיים, פסיכולוגיים, קוגניטיביים ופיזיולוגיים. תלמידות ותלמידים שחשים מחוברים לחבריהם ולצוות החינוכי בבית הספר, נוטים יותר להיות בעלי מוטיבציה פנימית ומגלים מעורבות ופעילות בתהליכי הלמידה שלהם. לכן חיוני לשלב למידה חברתית רגשית בתוכנית הלימודים בצורה מכוונת ומובנית; לא רק בשיעורי חינוך או כפעילות ספורדית המנותקת מהקשר, אלא להכניס את תפיסת ה-SEL לשגרות הבית ספריות כמו גם לכל תחומי הדעת הנלמדים בתוכנית הלימודים.

למידה חברתית רגשית מספקת מענה לתמיכה בתהליכי גיבוש זהות, וכן לטיפוח חוסן ושלמות.¹⁴ עלייה עקבית באחוז הילדים והמתבגרים המתמודדים עם מצוקה רגשית כגון חרדה ודיכאון, לצד ירידה בגיל בו מתחילים להופיע סימני המצוקה וההבנה כי הדרך הנכונה להתמודד עם מצוקה זו היא בתהליכי מניעה שיתרחשו בסביבה הטבעית של הילדים, כלומר - במסגרות החינוכיות - מהווה תמרור אזהרה שמסוכן להתעלם ממנו. מיומנויות SEL הן משאב חוסן משמעותי לאורך כל מעגל החיים, וקשורות בטווח הארוך להצלחה אקדמית, הצלחה בעבודה, ובריאות נפשית ופיזית.¹⁵

4.2.3 רלוונטיות

בגיל ההתבגרות, בשל ההתמודדות עם האתגרים שנזכרו לעיל ובגלל העובדה שבני ובנות הנוער עסוקים בעניינים חברתיים ובגיבוש הזהות העצמית שלהם יותר מאשר בגילאים אחרים, תוכנית לימודים רלוונטית ומושכת היא קריטית כדי לשמור על מוטיבציה ללמידה ועל שמירת עניין לאורך זמן. אחת הדרכים ליצור תוכנית כזו היא להתמקד בנושאים

¹⁴ יצחקי נעם, 'טיפוח משאבי צמיחה וגיבוש מצפן פנימי בגיל הנעורים', בתוך: הרפז והורביץ (עורכים), להציל את חטיבת הנעורים, דביר 2023, עמ' 204-205.

¹⁵ אתר SEL.il

אקטואליים, בפתרון בעיות חיים אותנטיות או בלמידה מבוססת פרויקט, תוצר או בעיה (PBL). בנוסף, בגיל זה רצוי לשלב בלמידה משאבי טכנולוגיה ומולטימדיה הנותנים מענה לדרכי הלמידה המועדפות באופן טבעי על דור האלפא. לדוגמה, שימוש בסיוור שטח וירטואליים, סימולציות דיגיטליות ואתרי אינטרנט או יישומי בינה מלאכותית אינטראקטיביים, יכול לעורר לחיים מושגים מופשטים ולהעמיק את ההבנה שלהם.

גם הטיפול במאפייני הגיל שהוזכרו לעיל, צריך להיעשות מתוך חשיבה על המציאות המשתנה במהירות ומתוך מודעות לצורך במתן מענים מותאמים למציאות המשתנה. לדוגמה, כבר היום יש בחטיבות תוכניות שונות לעידוד **אורח חיים בריא** או להתנהגות בהקשר של **מיניות בריאה**, התמודדות עם בריונות רשת וכדומה, אך חלק מהתוכניות הללו אינן עדכניות ואינן מדברות בשפה מותאמת לדור הנוכחי, וחלקן לא לוקחות בחשבון שינויים עכשוויים ולכן נתפסות על ידי בני ובנות הנוער, ולעיתים גם על ידי הצוותים החינוכיים עצמם, כלא רלוונטיות.

דוגמה נוספת: מחקרים נוירולוגיים מהשנים האחרונות מצביעים על כך ששינה משקת תפקיד מרכזי גם בבריאות נפשית וגם בפיתוח יכולות קוגניטיביות. **חוסר שינה** נקשר להגברת מצבי רוח שליליים, לבעיות בוויסות עצמי ולתגובתיות רגשית מוגברת - ובקרב מתבגרים הוא נקשר לשלל התנהגויות מסוכנות ואלימות.¹⁶ שינוי מערכת השעות, למשל על ידי דחיית תחילת יום הלימודים, או לכל הפחות דחיית שיעורים הדורשים חשיבה מאומצת או מבחנים לשעות מאוחרות במהלך היום, עשוי להיטיב עם מתבגרות ומתבגרים.

4.3 פיתוח כשירויות לחיים

4.3.1 הרציונל להשקעה בפיתוח כשירויות בחטיבת הנעורים

חטיבת הנעורים היא שלב ברצף החינוכי בו נפתח חלון הזדמנויות לפיתוח כשירויות בקרב התלמידות והתלמידים, שיאפשרו להם להיות פעלנים ולעצב את השלומות שלהם ושל החברה לאורך חייהם. חלון הזדמנויות זה נגזר מהבשלות הקוגניטיבית של התלמידים בגיל הנעורים לעסוק בפיתוח כשירויות, וכן מהריחוק היחסי ממבחני הבגרות הממוקדים כיום בעיקר בתחומי הדעת.

4.3.2 מהי כשירות?

כשירות מוגדרת על ידי ארגון ה-OECD כתמהיל משולב של ידע, מיומנויות, גישות וערכים רלוונטיים, המייצר יכולות התמודדות עם אתגרים מורכבים במציאות המשתנה.¹⁷ כשירויות הן תוצרי הלמידה החיוניים ביותר לשגשוג בעולם משתנה. הן צריכות להיות ניתנות

¹⁶ אלגאוי-הרשלר אורית, 'המוח המתבגר: חלון הזדמנויות', בתוך: הרפז והורביץ (עורכים), **להציל את חטיבת הביניים**, עמ' 90-93.

¹⁷ [OECD Learning compass 2030 \(2019\) Conceptual learning framework](#)

להערכה, ניתנות להעברה בין תחומים ואתגרים, וניתנות ליישום לאורך חייהם של הלומדות והלומדים.¹⁸

כל כשירות יכולה לכלול ידע רלוונטי מבין סוגי הידע: ידע תחומי, ידע בין-תחומי, ידע אפיסטמי וידע תהליכי; מיומנויות רלוונטיות, שיכולות להיות מיומנויות קוגניטיביות ומטה-קוגניטיביות, מיומנויות רגשיות וחברתיות (SEL) או מיומנויות פיזיות ומעשיות; וגישות וערכים ברובד האישי, החברתי, הלאומי והגלובלי (תרשים 2).

תרשים 2 - כשירות כתמהיל משולב של ידע, מיומנויות, גישות וערכים

4.3.3 מגוון דינמי של כשירויות

קיים מגוון כשירויות מסוגים שונים המתפתח באופן דינמי לאור המציאות המורכבת והמשתנה. ארגון ה-OECD הגדיר שתי קטגוריות של כשירויות: כשירויות להתמודדות עם אתגרי המאה ה-21 כגון אוריינות גלובלית, אוריינות לפיתוח בר-קיימא, חשיבה מחשבתית, יזמות וחדשנות ואוריינות פיננסית;¹⁹ וכשירויות טרנספורמטיביות להתמודדות עם מציאות מורכבת ומשתנה כגון יצירת ערך חדש, יישוב מתחים ודילמות ולקיחת אחריות.²⁰ כשירויות נוספות המתהוות לאחרונה הן חשיבה מערכתית להבנת מערכות מורכבות (שתיכלל במבחני פיזה 2025)²¹ וחשיבת עתיד,²² המאפשרות להתמודד עם מציאות מורכבת ומשתנה,

¹⁸ [Knowledgeworks \(2023\) What is a competency?](#)

¹⁹ מורגנשטרן ע' (2022), [פדגוגיה מוטת עתיד 5.0](#), אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, משרד החינוך.

²⁰ [OECD Learning compass 2030 \(2019\) Conceptual learning framework, Transformative Competencies for 2030](#)

²¹ [PISA 2025 Science Framework \(Draft\) \(2023\)](#)

²² [Teach the future; \(2021\) אוריינות חשיבת עתיד: תוכניות לימודים רב-ממדיות, מכון מופת](#)

וכן כשירות שיתוף פעולה אדם-בינה מלאכותית,²³ שתאפשר שגשוג בעולם רווי בינה מלאכותית.²⁴

4.3.4 פדגוגיה לפיתוח כשירויות

פדגוגיה לפיתוח כשירויות כוללת פרקטיקות ועקרונות המתייחסים להיבטים פדגוגיים (תוכניות לימודים, למידה, הוראה, הערכה) ולהיבטים ארגוניים (מנהיגות חינוכית, תכנון וארגון, חיבוריות ותשתיות טכנולוגיות ופיזיות), המקדמים פיתוח כשירויות בקרב התלמידים והתלמידות. פיתוח כשירויות מתבסס על התנסות והתמודדות בפועל עם אתגרים רלוונטיים ואותנטיים הקיימים במציאות המורכבת והמשתנה. דבר זה מחייב למידה במרחבי החיים או בסביבות למידה מבוססות הדמיה (סימולציה), סביבות אופפות, פיזיות, וירטואליות או היברידיות המבוססות על התמודדות עם אתגרים אותנטיים ומורכבים.²⁵

תוכניות לימודים צריכות לכלול פיתוח כשירויות כמטרה מוצהרת, ולשים דגש הן על פיתוח הידע, המיומנויות, הערכים והגישות (אבני הבניין של הכשירויות, כפי שהן מופיעות במסמך המדיניות הפדגוגית הלאומית),²⁶ והן על פיתוח הכשירויות כמכלול. יש להתאים את תוכניות הלימודים לפיתוח כשירויות לשכבות הגיל השונות ברצף החינוכי. פיתוח הכשירויות יכול להתבצע הן במסגרת שעות ייעודיות והן במסגרת למידת תחומי הדעת.

דפוסי הלמידה המתאימים לפיתוח כשירויות הם: למידה פעלנית ומותאמת אישית, למידה שיתופית, למידה התנסותית, למידה יצרנית (מייקרית), למידה משחקית, למידה מבוססת בעיות ולמידה מבוססת פרויקטים (PBL). יש חשיבות רבה גם לפיתוח מוטיבציה ללמידה ולפיתוח מיומנויות הנדרשות ללמידה במשך החיים (LLL) בקרב התלמידות והתלמידים, כדי שיוכלו להתמודד עם המציאות המשתנה לאורך חייהם.

הוראה לפיתוח כשירויות צריכה להתמקד בהגדרת האתגרים הרלוונטיים והאותנטיים המייצגים את המציאות המורכבת והמשתנה, בייצור סביבות למידה אופפות המדמות את האתגרים באופן שלם ואותנטי, ובליווי ותמיכה מותאמים אישית לתלמידים בתהליכי הלמידה ההתנסותית מול האתגרים.

הערכת כשירויות צריכה להתמקד הן בהערכת רכישת אבני הבניין המרכיבות את הכשירות והן בהערכת פיתוח הכשירות כמכלול. הערכת הכשירות צריכה להתייחס לתהליכי הפעלת

²³ [Next Level Lab\(2023\) Human Occupational Skills in the Era of Generative AI, Harvard University](#)

²⁴ [Sowa K. \(2019\) Responsible Application of Generative AI – Human-AI Collaboration, Data Science Salon](#)

²⁵ עקרונות לפדגוגיה לפיתוח כשירויות מוצגים במסמך [מודל פדגוגיה מוסת עתיד גרסה 5.0](#) שנכתב על ידי אגף מו"פ במשרד החינוך (מורגנשטרן, 2022, עמ' 144-175).

²⁶ [המדיניות הפדגוגית הלאומית-דמות הבוגר והבוגרת \(מיומנויות\)](#), משרד החינוך, 2021; [המדיניות הפדגוגית הלאומית - דמות הבוגר והבוגרת](#), משרד החינוך, 2021.

הכשירות כמו גם לאיכות תוצרי הפעלת הכשירות. מודל אפשרי להערכת כשירויות הוא מודל הפירמידה הכולל ארבעה רובדי הערכה (תרשים 3):²⁷

תרשים 3 – פירמידת רובדי הערכת כשירויות

- **לדעת:** הערכת העובדות שעל התלמידים לדעת, באמצעות מבחנים מרובי אפשרויות או מבחני תשובות קצרות, בכתב או בעל פה, לבחינת הידע לגבי העובדות.
- **לדעת איך:** הערכת יכולת התלמידים והתלמידות להשתמש בידע וליישמו במגוון מקרים, או לפתור בעיות באופן מנומק ולהתמודד עם תרחישים, באמצעות שיטות הערכה כגון בחינות פתוחות מבוססות AI, כתיבת עבודות, הצגה בעל פה של התמודדות עם מקרי בוחן או דוחות פרויקט.
- **להדגים איך:** הערכת יכולת התלמידים והתלמידות להדגים יכולת ביצוע כשירויות הלכה למעשה, באמצעות הדמיית משימות התמודדות עם אתגרים אותנטיים והערכתן בכלים כגון רשימות ביקורת, סולמות דירוג או כלים איכותניים נרטיביים. ניתן להשתמש במשחקי מחשב להדמיית מצבים מאתגרים ולהערכת יכולות התלמידים להתמודד עמן.
- **לבצע:** הערכת הביצועים התנהגותיים של התלמידים והתלמידות בהתנהלותם בחיים באמצעות הערכה הוליסטית, מבוססת תצפיות ממקורות הערכה שונים, כגון התלמידים עצמם, מורים, מומחים, שותפים ובעלי עניין אחרים רלוונטיים, המספקים הערכה כמותית (סולמות דירוג) או איכותנית (נרטיבית) על התלמידים.

²⁷ Vleuten, C. V. D., Sluijsmans, D., & Joosten-ten Brinke, D. (2017). Competence assessment as learner support in education. In *Competence-based vocational and professional education* (pp. 607-630). Springer, Cham.

כלי הערכה חשוב שיש לפתח לטובת הערכת כשירויות הוא **מחווון תמהיל הכשירויות**,²⁸ שיכלול הגדרות ברורות של תמהיל מרכיבי הידע, המיומנויות, הערכים והגישות הכלולים בכשירות, והקריטריונים לעמידה בהם עבור כל שכבת גיל ברצף החינוכי.

4.4 גיבוש זהות ותכלית אישית

4.4.1 הרציונל לגיבוש זהות ותכלית אישית

בגיל הנעורים, כחלק מתהליך ההתבגרות, עסוקים התלמידים והתלמידות בנושא גיבוש זהות ותכלית אישיות אותנטיות המעניקות משמעות לחייהם. הם עסוקים בבחינה עצמית סביב שאלות כמו: מי אני? מה אני רוצה? מה ארצה להיות כשאגדל? מה אני רוצה לשנות בעולם? ועוד. גיל ההתבגרות מהווה שלב התפתחותי שבו טבועים החקירה, הלבטים ושאלת השאלות. המתבגרים והמתבגרות שואלים שאלות, מתלבטים, מבקרים, חושבים ומעבדים תכנים ערכיים, רגשיים ואינטלקטואליים, תוך שהם נחשפים למצבי עמימות וחוסר ודאות. בהקשר זה, מזמנת להם חטיבת הנעורים אתגר של הכרעה אישית חשובה, הקשורה לזהות ולתכלית האישית, בנוגע לסוגיית המגמה בה ילמדו בתיכון.

הבניית זהות היא תהליך המתבצע בממדים שונים: לאומיים, תרבותיים, דתיים, מגדריים, גלוקליים, וירטואליים ועוד. השאלה הנשאלת בתהליך זה היא שאלה זהותית: מי אני? - והיא משמשת פריזמה הבוחנת את העצמי בהקשרים רחבים הכוללים שורשים תרבותיים, מישורים חברתיים, תהליכי התפתחות ועוד. מחקרים מלמדים, כי תהליך זה יהיה יעיל ומקדם ככל שיתבסס על עיסוק חקרני, ספקני וסקרני.

²⁸ למשל: [Self-Direction Toolkit Version 1.0, best-future.org, Building Essential Skills Today](https://www.best-future.org/)

4.4.2 מודל פדגוגי לחקר וגיבוש זהות אישית

חטיבת הנעורים צריכה לסייע ללומדות וללומדים לגבש באופן עצמאי זהות אישית אותנטית, המתפקדת כעוגן מייצב ואיתן בים הסוער של מציאות משתנה, מורכבת, אי ודאית ועמומה (VUCA), ותכלית אישית אותנטית המשמשת להם כמצפן אישי לניווט במציאות זו. כדי להשיג יעד זה, על חטיבת הנעורים ליישם פדגוגיה המעודדת חקירה וגיבוש של זהות ותכלית אישית אותנטיות. פדגוגיה זו מושתת על שלושה מרכיבים עיקריים: יצירת התנסויות וחוויות המעוררות תהליך חקירה וגיבוש עצמי, בניית סביבה מוגנת ובטוחה לקיום תהליך החקירה והגיבוש העצמי, ומתן פיגומים המסייעים לתלמידים ולתלמידות לבצעו (תרשים 4).

תרשים 4 - פדגוגיה לחקר וגיבוש זהות ותכלית אישיות²⁹

להלן פירוט שלושת מרכיבי הפדגוגיה לחקר וגיבוש זהות ותכלית אישית:

- **עירור התנסויות וחוויות:** על חטיבת הנעורים לזמן ולאפשר מגוון חוויות והתנסויות המעוררות את התלמידים לערוך תהליך של בירור עצמי, ולבחון את המצב ואת עצמם ביחס לחוויה או להתנסות החדשה. התנסויות וחוויות כגון צפייה בסרט, הדמיה, התמודדות עם דילמות או העלאת חוויות אישיות, רגשיות וקוגניטיביות של התלמידים, מעוררות אותם לחקירה עצמית ולגיבוש זהות ותכלית אישית. התנסויות וחוויות אלו יכולות להתקיים במגוון תחומים כמו יצירה ועיון, אומנות, ספורט, טיולים, מייקריות, פעילות קהילתית, יזמות חברתית, למידה במקומות עבודה, סימולציות בעולמות וירטואליים, משחקי מחשב ועוד. ההתנסויות הללו יאפשרו לתלמידים לנווט במציאות, לעכל את המידע ואת עולמות התוכן שאליהם הם נחשפים, ולפתח מודעות עצמית ויכולת אינטרוספקטיבית. הן יעוררו התמודדות עם שאלות ערכיות, זהותיות, עיוניות ומעשיות, שיידונו בשיתוף הצוות החינוכי.

²⁹ צוריאל, ד' (1990), 'זהות האני לעומת פזירות הזהות בגיל ההתבגרות: היבטים התפתחותיים והשלכות חינוכיות', מגמות, עמ' 484-509.

- **תחושת ביטחון:** חוויות והתנסויות מעוררות עשויות לחולל תחושות של התרגשות, חדשנות וציפייה חיובית לשינוי, אך גם תחושות של חוסר ודאות, קונפליקט, בלבול וחרדה. על חטיבת הנעורים לספק לתלמידים סביבה מוגנת ובטוחה, מבוססת אמפתיה ומופחתת שיפוטיות וביקורתיות, המעודדת אותם לקיים תהליך חקירה וגיבוש עצמאי ואוטנטי של הזהות והתכלית האישיות. סביבה זו תספק מרחב מוגן ובטוח התומך בהתפתחות, למידה, הקשבה והכלה בין התלמידים ובינם לבין המורים. המורים והמורות יתפקדו כמנטורים, המסייעים לתהליך הגילוי וההתגבשות העצמי, באימון, הנחיה וליווי של הלומדים באמצעות מפגשי חניכה אישיים, שאילת שאלות, הצעות לשינוי, הדגמה של ביצוע משופר, משוב מחולל למידה וכדומה. בנוסף, התלמידות והתלמידים ייעזרו אלה באלה בעיבוד חוויות משותפות ואישיות, בהדהוד התהליכים הפנימיים שהם חווים וביחידות יכולתם "לקרוא" את עצמם ואת עמיתיהם.

- **מתן פיגומים:** על חטיבת הנעורים לספק ללומדים וללומדות פלטפורמות ועזרים ולפתח אצלם מיומנויות וגישות, שיסייעו להם לבצע את משימת החקר והגיבוש של הזהות והתכלית האישיות. הפלטפורמות והעזרים יכולים לכלול חונכות אישית, מעגלי למידה שיתופית, וסביבות למידה פיזיות או וירטואליות מבוססות הדמיה. משימת החקר והגיבוש של זהות ותכלית אישית תתבסס על פיתוח מגוון מיומנויות וגישות. יידרשו מיומנויות חברתיות רגשיות (SEL), מודעות עצמית, ניסוח מחשבות ותחושות, תקשורת בין-אישית, אוריינות רפלקטיבית ומיומנויות חקר, יצירתיות ויצרנות. כשירותיות חשובות בתהליך גיבוש הזהות והתכלית הן חשיבת עתיד לעיצוב העתיד האישי, ופעלנות להגדרת מטרות אישיות ולחתימה להגשמתן בניהול ובהכוונה עצמיים. גישות התומכות בתהליך גיבוש הזהות והתכלית האישית הן סקרנות, ביטחון עצמי, תחושת מסוגלות, אמפתיה לזולת וחוסן נפשי.

4.4.3 פרויקט מסע לחקר וגיבוש זהות אישית

חשיבות תהליך החקר וגיבוש הזהות האישית של התלמידים והתלמידות בחטיבת הנעורים מחייבת לא רק יישום מודל פדגוגי מתאים אלא גם יישום פרויקט אישי יישומי תלת-שנתי לחקר וגיבוש זהות אישית של כל תלמיד ותלמידה. פרויקט זה יבוצע בתהליך בעל שלבים ותוצרים מוגדרים, המייצרים ערך לתלמיד והנתינים להערכה ולמידה. הפרויקט יתמקד בעיצוב העתיד האישי של התלמידים והתלמידות בהקשר להחלטה האישית המשמעותית הניצבת בפניהם: בחירת מגמה בתיכון.

- **בשלב הראשון** בפרויקט יחקור כל תלמיד את עצמו בדגש על הערכים, החוזקות, החולשות, החלומות והשאיפות שלו.

- **בשלב השני** יחקרו התלמידים את הסביבה החיצונית העכשווית והעתידית ואת האפשרויות המגוונות שהסביבה מציע להם בהיבט המקצועי.

- בשלב השלישי יחשפו התלמידים באופן בלתי אמצעי לאפשרויות המקצועיות הקיימות בסביבה והמעניינות אותם ויצברו התנסויות וחוויות בהן.
 - בשלב הרביעי, ינתחו התלמידים את המשמעויות וההשלכות של האפשרויות שבחנו ויעצבו עתידים מקצועיים רצויים מבחינתם.
 - בשלב החמישי, יגדירו התלמידים תוכניות להשגת העתידים הרצויים שעיצבו. ההחלטה על בחירת מגמת הלימוד בתיכון תתבצע כחלק מהתוכנית להשגת העתידים המקצועיים הרצויים שהוגדרו.
- פרויקט זה יכול לעשות שימוש בערכת פדגוגיה של חשיבת עתיד,³⁰ שפותחה באגף מו"פ, ובפרקטיקות נוספות לבחירת מגמה בתיכון שפותחו במערכת החינוך.³¹

4.4.4 מדידה והערכה של גיבוש זהות אישית

גיבוש זהות אישית של התלמידים הוא מרכיב חשוב בייעוד חטיבת הנעורים ולכן, לקראת סיום תקופת הלימודים בחטיבת הנעורים החטיבה יש למדוד ולהעריך את רמת גיבוש הזהות האישית של כל תלמידה ותלמיד. מדידה והערכה זו יכולה להתבצע במגוון דרכים כגון: שאלוני הערכה עצמית, חוות דעת של חונך/מנטור והערכת תהליך ותוצרי פרויקט המסע לגיבוש זהות אישית.

ניתן לפתח את כלי ההערכה כחלק מהערכה היישומית שתוגש למוסדות החינוך על ידי פרויקט חטיבת הנעורים.

4.5 צורך באוטונומיה

כאמור, גיל ההתבגרות הוא תקופה של שינויים רבים. מתבגרות ומתבגרים מתחילים לפתח את זהותם העצמית, ורבים מהם לוקחים על עצמם יותר אחריות. הם רוצים להרגיש שהם בעלי שליטה על חייהם ושסומכים עליהם שיהיו מסוגלים לקבל החלטות בעצמם. הצורך באוטונומיה גובר בגיל זה, קודם כל בשל הרצון לפתח את הזהות העצמית. לשם כך המתבגרות והמתבגרים צריכים לחוות דברים חדשים ואף לקחת סיכונים. הם זקוקים לאוטונומיה גם כדי לתרגל באופן מעשי לקיחת אחריות: להתמודד עם בעיות, לפתור אותן ולקבל החלטות בזמן אמת. בנוסף, הם זקוקים לאוטונומיה כדי לפתח מיומנויות חברתיות: ללמוד לתקשר עם אחרים ללא תיווך הורים או מורים, לעבוד בצוות ולבנות קשרים ומערכות

³⁰ פדגוגיה של חשיבת עתיד, אגף מו"פ ניסויים ויזמות, משרד החינוך.

³¹ [מה משפיע עלי בבחירת מגמה? - הפעלה לתהליך בחירת המגמות בביה"ס](#), קדמה לשוויון בחינוך ובחברה בישראל.

יחסים. מתן מענה הולם לצורך זה, הוא צעד חשוב לתמיכה בהתפתחותם הרגשית, המנטלית והחברתית.

כדי לתת מענה לצורך המוגבר באוטונומיה, יש לעודד לקיחת אחריות, למשל על ידי חלוקת תפקידים כגון שגרירים לנושאים מסוימים בתוך בית הספר (שגרירי אקלים, מעורבות חברתית וכד'), להגדיל את מספר חברי מועצת התלמידים, לעודד תלמידות ותלמידים להנהיג נבחרות ספורט או מדעים, או להקים ועדות בית ספריות בנושאים שונים שמובלות על ידי הילדות והילדים עצמם.³² כמו כן יש לעודד קבלת החלטות, למשל על ידי מתן הזדמנות לבחור את היעדים והמטרות לשנה הקרובה או על ידי הגדלת מרכיבי הבחירה בסדר היום הבית ספרי (ראו להלן). דרך נוספת עשויה להיות לשמש דוגמה, למשל על ידי הצגת התנהגות עצמאית, לקיחת אחריות על טעויות או שיתוף התלמידות והתלמידים בסיפורי כישלון והצלחה של המורות והמורים.

4.5.1 פרסונליות

אחת הדרכים לתת מענה לצורך באוטונומיה גדולה יותר של תלמידות ותלמידי חטיבת הנעורים, היא אימוץ עיקרון הפרסונליות. פרסונליזציה משמעה התאמה אישית של תכנים, מוצרים ושירותים לצרכים ולרצונות הייחודיים של הפרט, כדי להגדיל את הערך המוסף שהוא מקבל. התאמה אישית יכולה להתבצע על ידי האדם עצמו, או על ידי ספק השירות או המוצר; היא יכולה להתבצע באופן גלוי או סמוי, על ידי אלגוריתמים חכמים או באמצעות שירות בזמן אמת.³³

הפרסונליזציה היא מגמה גלובלית המייצגת מעבר מייצור ושיווק סדרתי להמונים, לייצור ושיווק בהתאמה אישית. היא באה לידי ביטוי בתחומים רבים כגון רפואה, תעסוקה, טכנולוגיה ועוד, וכן מתחילה לתת את אותותיה בעולם החינוך. בהקשר של חטיבת הנעורים, התפיסה המוצגת בזאת מציעה להתמקד בשתי דרכי פעולה: למידה מותאמת אישית והרחבת מרכיב הבחירה.

למידה מותאמת אישית

עקרון הפרסונליות יכול לבוא לידי ביטוי בכל היבטי הפדגוגיה על ידי התאמה אישית של מרכיבי הלמידה. המשמעות היא מעבר מלמידה אחידה לכולם, ללמידה המותאמת אישית לכל אחת ואחד, בהיבטים גדלים והולכים. ההתאמה יכולה להתבצע על ידי המורה, על ידי הלומד או הלומדת בעצמם, או באמצעות טכנולוגיה תומכת המנטרת את נתוני הלמידה ויוצרת תוכנית מותאמת צרכים לפי הגדרות ותנאים שהוגדרו מראש או באופן אוטומטי.³⁴

ההתאמה האישית מעצימה את הערך המוסף שהתלמידות והתלמידים מקבלים מהמשאבים החינוכיים המושקעים בהם. בנוסף, חינוך מותאם אישית נוטה להיות גם מוטה עתיד, שכן

³² בדומה לוועדות שפועלות בבתי ספר דמוקרטיים. לדוגמה: [רשימת הוועדות הפועלות בבית הספר הדמוקרטי](#)
"מקום לגדול" בכפר הירוק.

³³ [מודל פדגוגיה מוטה עתיד, מהדורה 4.0](#), אתר המכון לחקר עתידים בחינוך, אגף מו"פ ניסויים ויזמות.

³⁴ [מודל פדגוגיה מוטה עתיד, מהדורה 5.0](#)

הוא מותאם למאפייניהם, לצורכיהם ולשאיפותיהם של בני הדור הצעיר, שנולדו לעולם שבו ההתאמה האישית לפרט היא דומיננטית. לומד או לומדת שיתאימו את הלמידה לעצמם, יוכלו למצות את הפוטנציאל שלהם באופן מרבי, לצמצם אילוצים חיצוניים, להגביר את המוטיבציה הפנימית ללמידה, לחזק את תחושת המסוגלות ולהכין את עצמם באופן מיטבי לעתיד הרצוי להם.

בחירה

בהקשר של מתן מענה לצורך הגובר באוטונומיה, בחירה היא אמצעי וגם מטרה: תלמיד או תלמידה שבחרים בעצמם יותר מרכיבים בתהליכי הלמידה שלהם, יחוו תחושת מסוגלות גבוהה יותר לקבל החלטות ולקחת אחריות על למידתם. הבחירה מגדילה את המוטיבציה ואת המחויבות של התלמידות והתלמידים ללמידה, ומשפרת את התאמת השיעורים לתלמידים שונים (ובכך תומכת גם בלמידה המותאמת אישית שנזכרה לעיל). אפשרות רחבה יותר לבחירה עשויה לייצר מבנה לימודי דינמי ובכך להגביר את ההנעה ואת המעורבות. נוסף, עצם היכולת לבחור היא מיומנות חיונית לחיים בעידן הנוכחי, שחשוב לפתחה ולשפרה.

כמובן שבחירה אין פירושה מצב שבו כל אחד עושה כרצונו. להפך, בחירה מתנהלת פעמים רבות בתוך מסגרת ברורה. גם מבחינת המורות והמורים, קיימת רלוונטיות רבה ליצירת התנאים הארגוניים ההולמים תהליכי בחירה, כלומר יצירת מצב שבו ההוראה יכולה להיעשות במשותף על ידי מספר מורים או מצב שבו ניתן לייצר מבני זמן של שיעור המאפשרים עבודה בקבוצות ובזוגות.³⁵ חשובה לא פחות היא ההזדמנות של הצוות החינוכי ללוות את הלומדות והלומדים בתהליכים הכרוכים בבחירה.

4.5.2 פעלנות

פעלנות (Agency) מוגדרת כיכולת לקבוע מטרות, ליזום ולפעול באופן עצמאי ואחראי כדי להשיגן ולחולל שינוי. תלמידות ותלמידים פעלנים מעצבים את המציאות ומקבלים החלטות באופן עצמאי, במקום להיות מופעלים על ידי החלטות שנקבעו בידי אחרים. על פי תפיסת פדגוגיה מוטת עתיד, כדי להשיג את היכולת לעצב שלומות (Well Being), שהיא מטרת החינוך המרכזית, על כל בעלי העניין במערכת החינוך - כולל התלמידים והתלמידות - להפגין פעלנות, כלומר לעצב בעצמם את העתיד החינוכי שלהם ושל תחומי אחריותם במערכת.³⁶ בהקשר של התפיסה החדשה של חטיבת הנעורים, מוצע שעיקרון הפעלנות יבוא לידי ביטוי בשתי דרכי פעולה: למידה עצמאית ולמידה התנסותית.

למידה עצמאית

אחת המשימות העיקריות של חטיבת הנעורים היא טיפוח התלמידות והתלמידים כלומדים עצמאיים, המסוגלים להתמודד בכוחות עצמם עם שאלות ואתגרים לימודיים, לנהל את למידתם ולהניב תוצרים מקוריים ללא הקניה ישירה של מורה. יודגש שאין הכוונה ללמידה עצמית שנעשית במצב מבודד, ללא עמיתים או ללא נוכחות מורה. בלמידה עצמאית (למידה

³⁵ רטנר וחצור, שם, עמ' 20-25.

³⁶ מודל פדגוגיה מוטת עתיד, שם.

בהכוונה עצמית - SRL; למידה בניהול עצמי - SML), יכולים להיות עמיתים שותפים ללימוד, ואף יכולים להיות מורים מלווים, אך תפקידם העיקרי הוא הנחיה ולא הקניית ידע. היוזמה לתכנון ולארגון הלמידה, ניהול הזמן וקביעת יעדי הלמידה ומטרותיה, נמצאים בידי הלומדים והלומדות עצמם.

האפשרויות ללמידה עצמאית נגישות כיום יותר מאי פעם, בעיקר בזכות ההתפתחות הטכנולוגית. האינטרנט גדוש בחומרים ברמות קושי שונות, קורסים מקוונים ומגוון עצום של פלטפורמות - כולל כאלו של בינה מלאכותית - שבאמצעותן אפשר ללמוד כמעט כל נושא. כדי לעשות במשאבים אלה שימוש מושכל, יש לצייד את התלמידות והתלמידים, ואף את המורות והמורים, במיומנויות ובכלים בסיסיים להתמצאות ולפעילות ברשת. אפשר לשלב במערכת השעות זמנים אשר מוקדשים באופן מובנה ללמידה עצמאית, או לשלב למידה כזו בסדירויות משתנות בשיעורים בתחומי הדעת השונים. גם החלטת הצוות החינוכי לעבור ליחידות הוראה ממושכות יותר, עשויה ליצור "אילוץ" בריא, שבמסגרתו כמעט אין מנוס מלכלול עבודה עצמאית. הדבר דורש תכנון והסתגלות מצד צוות המורות והמורים, והכנת מערכי שיעור מותאמים.

למידה התנסותית

התנסות היא התרחשות שמישהו חווה בעצמו. למידה התנסותית כשמה כן היא - זהו תהליך שבו ידע נוצר באמצעות התנסות, בדרך של **חוויה אישית** שהלומד או הלומדת עוברים על בשרם. בלמידה כזו מתמודדים עם אתגרי אותנטיים מהחיים באופן פעיל, יצירתי ויצרני, והיא מתרחשת בתהליך הכולל ארבעה שלבים:³⁷

- **התנסות מוחשית:** התנסות בסיטואציה חדשה או כזאת המצריכה חקירה ופרשנות.
- **התבוננות רפלקטיבית:** בחינה של הסיטואציה שנחווה.
- **הבניית תפיסה:** הבניית רעיון חדש, יצירת הכללות או הרחבת משמעותם של מושגים.
- **בחינה אקטיבית:** ניסוי סיטואציה חדשה בעזרת התבוננות החדשות שנרכשו.

מְעַבֵּר ללמידה התנסותית תורם להרחבת הלמידה העצמאית ולצמצום הזמן שבו מורה-עומד-מדבר מקנה ידע בהוראה פרונטלית, ובכך מחזקת למידה כזו את התפיסה של התלמידות והתלמידים את עצמם כאוטונומיים, יוזמים ופעלנים.

4.6 צורך בשייכות

מחקרים רבים מוכיחים כי לתחושת שייכות יש תרומה מהותית לרווחה הנפשית של כל אדם, בכל גיל. בהקשר של חטיבות הנעורים, קיימת השפעה חיובית של תחושת השייכות לבית הספר ולקבוצת השווים על מגוון היבטים בחיי התלמידות והתלמידים. תחושת שייכות מפחיתה משמעותית את שיעורי הנשירה, ונמצאה כהכרחית לתהליכים חינוכיים, לעלייה בהישגים ולתוצאות בית-ספריות אחרות. השייכות היא גם מרכיב בסיסי בפיתוח **תחושת**

³⁷ ראו: דרסלר מ' (2013), [מעגל הלמידה לפי קולבר](#), אאוריקה 36, הוצאת מטר.

מסוגלות: על התלמיד או התלמידה לחוש שגם הצוות החינוכי וגם התלמידים האחרים מקבלים אותם כאחד מהקבוצה, כדי שיוכלו לצמוח ולהתפתח.³⁸

קביעות אלו הן משמעותיות למגוון שכבות גיל, מהיסודי ועד לתיכון (ואולי הן נכונות לכל גיל, גם בבגרות). אולם החטיבה מייצרת אתגר ייחודי מבחינה זו, נוכח האפיון המבני שלה כמי שקולטת אליה תלמידות ותלמידים ממספר בתי ספר יסודיים. בהקשר זה, הסביבה ההטרורגנית של החטיבה עשויה לזמן בפעם הראשונה מפגשים בין נערות ונערים מרקע שונה, והיא טומנת בחובה הזדמנות למצוא נקודות דמיון ושוני, להתלבט היכן כל אחת ואחד מרגישים בנוח, וכך לתרום לתהליך **גיבוש הזהות האישית**. בו-בזמן, מציאות הטרורגנית זו עשויה לעורר בלבול ואף להיחוות כמאיימת ולערער את תחושת השייכות. הצורך הגובר בשייכות יכול לקבל מענה בחטיבת הנעורים באמצעות שתי דרכי פעולה: בניית מנגנונים ליחסים מתמשכים ודגש על שיתופיות.

4.6.1 יחסים מתמשכים

הלמידה בחטיבה מתאפיינת בריבוי מקצועות לימוד, ומשמעות הדבר היא שכל תלמיד ותלמידה פוגשים במהלך היום והשבוע מספר רב של מורות ומורים. בחלק מהמקצועות מתקיימת חלוקה להקבוצות, מה שמוביל לריבוי גם במספר ההרכבים הקבוצתיים שהתלמידים עשויים ללמוד בהם במהלך השנה ובתוך כך גם במספר הקשרים החברתיים שעליהם לפתח ולתחזק. מאפיינים אלה עלולים להוות חסם בדרך לבניית יחסים מתמשכים ומשמעותיים עם מבוגרים וילדים, שהם חלק חיוני מהצורך של בני ובנות נוער בתחושת שייכות.

מבוגר משמעותי

כדי להרגיש שייכות למקום, עלינו להרגיש שיש בו אנשים שאכפת להם מאיתנו. קשר עם מבוגר משמעותי מתוך הצוות החינוכי, יכול להשפיע במידה רבה על שיפור תחושת השייכות של בני ובנות הנוער לבית הספר, בפרט בגיל הרגיש שבו הם נמצאים. לשם כך יש לפתח **סדירות ומנגנונים** שיאפשרו למורות ולמורים לשמש בתפקיד מנטור/חונך/יועץ, באופן שיאפשר להם להיות זמינים וקשובים לצורכי תלמידיהם, לספק להם תמיכה, לעזור להם להתמודד עם בעיות אותנטיות שהם נתקלים בהן בבית הספר או מחוצה לו, ולעודד אותם לפתח חוסן ולהצליח.

קבוצת השווים

כהשלמה לקשר מתמשך עם מבוגר משמעותי, חיזוק תחושת השייכות תלוי גם בהעמקת הקשרים של הנער או הנערה עם קבוצת השווים. תלמידות ותלמידים שהחטיבה זימנה להם חוויה של התמודדות, היכרות ובנייה הדרגתית של תחושת שייכות, יחזקו את יכולתם להרגיש שייכים גם בהמשך חייהם. בשנת הכניסה לחטיבה, חשוב לשלב במערכת הבית ספרית שעות ייעודיות לגיבוש חברתי, פיתוח מיומנויות SEL, שיח חונכותי אחד-על-אחד או

³⁸ רטנר וחצור, שם, עמ' 32-40.

בקבוצות קטנות וכדומה, ויש להמשיך ולשלב פרקטיקות מסוג זה גם בשנתיים הבאות, בהקשרים רלוונטיים לכל שכבת גיל.

ההתמודדות עם המשימות האישיות והחברתיות הנדרשות בחטיבה עשויה להאיץ תהליכי נשירה סמויים וגלויים, ותחושת שייכות חזקה לקבוצה עשויה להוות פתרון גם לבעיה זו. כאשר יש תחושת שייכות חזקה לקבוצת השווים - הכיתה או השכבה - יש סיכוי שהתלמידים והתלמידות יחוו את בית הספר כמרחב מיטיב ומצמיח שהם שמחים להיות חלק ממנו.

4.6.2 שיתופיות

שיתופיות היא תהליך שבו שתי ישויות או יותר פועלות יחדיו, כדי לממש או להשיג בהצלחה יעד משותף. הערך המוסף של השיתופיות טמון ביכולתה להעצים את השותפים, ולאפשר להם להשיג יחדיו מטרות שלא יכלו להשיג כל אחד לבדו. שיתופיות היא כלי רב-עוצמה שבאמצעותו אפשר להגיע להישגים גבוהים יותר ולפרודוקטיביות מוגברת, שכן יעילות קולקטיבית יכולה להגביר משמעותית את רמת השאיפות, המוטיבציה, המורל והחוסן של קבוצה.³⁹ מבחינה זו, שיתופיות היא עיקרון פעולה מתבקש כאשר רוצים לחזק את תחושת השייכות.

חיבור לגופים מחוץ לבית הספר

חיבור לגופים וארגונים מחוץ לבית הספר יכול לחזק את תחושת השייכות של תלמידות ותלמידים, ואף של מורות ומורים, לקהילה הבית ספרית. כך ניתן גם לספק לתלמידים הזדמנויות חדשות ללמוד ולהתפתח: הם יכולים למשל להשתתף בתוכניות התנדבות, לעבוד על פרויקטים עם גופים עסקיים או מהמגזר השלישי, או לקחת חלק בפעילויות תרבות וספורט. פעילויות אלו יכולות לסייע בפיתוח מיומנויות חדשות תוך תרומה לקהילה.

בנוסף, חיבור כזה יכול לעזור לתלמידות ולתלמידים לפגוש אנשים חדשים ולפתח קשרים ומערכות יחסים. אלו יכולים להיות אנשים עם תחומי עניין דומים לשלהם, אנשים שיכולים לספק להם הזדמנויות תעסוקה או לימודים, או פשוט אנשים שמהווים מודל להשראה (ובכך עשויים לשמש גם כ"מבוגר משמעותי", כפי שהוגדר לעיל, אף שאינם חלק מצוות בית הספר באופן פורמלי). קשרים אלו עשויים לגרום לבני ובנות הנוער להרגיש מחוברים לקהילה גדולה יותר שמקיפה את חטיבת הנעורים, ומתוך כך יתחזק גם הקשר שלהם לבית הספר עצמו. כמו כן, חיבור החטיבה לגופים וארגונים מחוצה לה, יכול לעזור גם למורות ולמורים להתפתח ולצמוח. השתתפות בכנסים מקצועיים, פיזיים או מקוונים, ויצירת שיתופי פעולה עם מורים אחרים בארץ וברחבי העולם, הן הזדמנות לחזק את "גאוות היחידה" ולשפר את תחושת השייכות לבית הספר.

³⁹ מודל פדגוגיה מוטת עתיד, מהדורה 5.0, עמ' 71-74.

מרחבי למידה בקהילה

הקהילה המקיפה את בית הספר יכולה להפוך למשאב לא רק ברמת הקשרים והחיבורים האנושיים, אלא גם ברמת הפוטנציאל הפיזי, על ידי יציאת התלמידות והתלמידים ללמידה במרחבים שמחוץ לבית הספר. למידת שוליה בקהילה,⁴⁰ שיתופי פעולה עם מוזיאונים, מתנ"סים, מועדוני גמלאים, חברות הייטק, אומנים ובעלי מלאכה מקומיים וכדומה - יכולים להעשיר את חוויית הלמידה, ליצור עניין וחיבור לרלוונטיות, ובתוך כך להגביר את החיבור לחטיבת הנעורים ולסביבה שבה היא פועלת. אפשר להחליט למשל על תקופה מסוימת של מספר שבועות, או במהלך השנה כולה, שבה יום בשבוע (או חצי יום) התלמידים אינם מגיעים לבית הספר, אלא לומדים לבד או בקבוצות קטנות במרחבים שונים בקהילה, בליווי מנטורים שהוכשרו לכך. פרויקטים מסוג זה פועלים כבר במספר רשויות בארץ.⁴¹ ניתן ליצור גם קהילות למידה של מורות ומורים (או מנהלות ומנהלים), ברמת היישוב, הרשות או המחוז, הפועלות יחד למען מטרה או למידה משותפת.⁴²

⁴⁰ לדוגמה: [תוכנית התחל"ה](#), שפועלת בתיכונים [במגמת מנהיגות ויזמות](#), בליווי המכון הדמוקרטי ובהשראת הרשת האמריקאית [Big Picture Learning](#).

⁴¹ לדוגמה: [קירות בית הספר אינם גבולותי](#) - תוכנית עירונית ביוזמת עיריית חיפה לתלמידי כיתות ח-ט בעיר, הלומדים ב-18 קורסים לבחירתם בתחומים מגוונים, במרחבי למידה שונים בעיר.

⁴² לדוגמה: [קהילת קט"ר](#) (קבוצת טיפוח רעיונות) הפועלת במחוז תל אביב.

5. המלצות

במסגרת מסמך זה, העוסק בתפיסת חטיבת הנעורים, יוצגו מספר המלצות מערכתיות המופנות לקובעי מדיניות בכירים במטה משרד החינוך. המלצות פדגוגיות וארגוניות לגבי פרקטיקות התנהלות של מוסדות וצוותי חינוך יוצגו בערכה היישומית, שתפותח עבור מוסדות החינוך בהמשך, במסגרת פרויקט חטיבת הנעורים.

5.1 יצירת רצף חינוכי

מנקודת מבטם של הלומדים והלומדות, ניהול אפקטיבי ויעיל של הרצף החינוכי חיוני ליצירת רציפות התפתחותית הרמונית והדרגתית במעבר בין שלבי הגיל, כדי להשיג את המטרה הכוללת של החינוך. יתר על כן, עבודות המטה להגדרה מחודשת של תפיסות, המתבצעות כיום במקביל באגף קדם-יסודי (פרויקט לידה עד 6), באגף יסודי ("יסודי עכשווי") ובאגף על-יסודי (חטיבת הנעורים), מייצרות הזדמנות ליצירת הסכמה לגבי הרציפות החינוכית, בהתייחס להיבטים הבאים:

- הגדרה ברורה, משותפת ומוסכמת, של מטרת החינוך הכוללת.
- הגדרות ברורות של ה-"לשם מה", "מה" ו-"איך", עבור כל שלב גיל.
- הגדרת מערך ציפיות ברור לגבי דמות הבוגר והבוגרת בכל שלב גיל.
- הגדרת אופן המדידה וההערכה של עמידת הבוגרים והבוגרות בציפיות אלו בכל אחד משלבי הגיל.

כחלק מניהול הרצף החינוכי, על חטיבת הנעורים לקלוט את בני ובנות הנוער מבתי הספר היסודיים באופן שיאפשר להם **הסתגלות הדרגתית** לסביבה הבית ספרית החדשה, ולספק להם זמן ומרחב מתאימים לפיתוח **יחסי אמן** עם הצוות החינוכי בחטיבה וליצירת **קשרים חברתיים משמעותיים** עם עמיתיהם החדשים. לאחר ביסוסם של אלה, עליה גם להכין אותם כראוי לקראת השתלבות מוצלחת בחטיבה העליונה, וזאת על ידי מתן מגוון הזדמנויות לרכישת **ידע, מיומנויות, גישות וערכים** נדרשים, ועל ידי הכוונה לבחירה מושכלת ומותאמת אישית של מגמת הלימודים.

5.2 אסדרה

הדרך המיטבית לתמוך בהתחדשות מערכת החינוך בכלל, ובהתחדשות חטיבת הנעורים בפרט, היא באמצעות עידוד וקידום החדשנות והיזמות הצומחות מהשטח. כדי להשיג תוצאה זו, מערכת החינוך צריכה להפעיל מנגנון אסדרה (רגולציה), המספק מענה מהיר לבקשות אסדרה מאפשר ליוזמות החדשנות להתממש באופן חוקי ומוסדר. במסגרת כתיבת מסמך

תפיסת חטיבת הנעורים, ומסמכים קודמים עליהם הוא מתבסס, עלו מספר דרישות לאסדרה שיש לתת להן מענה מהיר. דרישות אלו מוצגות להלן.

5.2.1 הכרה בתוכניות לימודים ייחודיות לחטיבת הנעורים וקידום

מומלץ שהמזכירות הפדגוגית תבחן את הצורך בהכרה ובקידום תוכניות לימודים ייחודיות ומקומיות שיפותחו בחטיבות כמענה למרכיבים המרכזיים של הייעוד שהוגדר לחטיבת הנעורים. נדרשות תוכניות לימודים המספקות מענה לאתגרי הגיל, כגון תוכניות ללמידה חברתית-רגשית (SEL), תוכניות עדכניות לחינוך מיני ועוד. כמו כן, נדרשות תוכניות לפיתוח כשירויות לחיים (ובכלל זה תוכניות לימודים בין-תחומיות), ותוכניות המתמקדות בגיבוש זהות אישית, כמו למשל תוכנית מסע התפתחות אישית, תוכנית תיקון עולם, תוכנית לימודי פילוסופיה ועוד.

5.2.2 אסדרת חיבוריות ולמידה במרחבי החיים

מאפייני הלמידה בחטיבת הנעורים דורשים שותפויות עם גופים חיצוניים ועם הקהילה לטובת תהליכי למידה חוץ כיתתיים וחוץ בית ספריים, כמענה לצורך בשייכות. קידום מאפייני למידה אלו מצריך אסדרה על ידי ועדת המשנה של ועדת הייחודיים במשרד החינוך, מיסוד שיתוף פעולה עם השלטון המקומי, וקיום שיח שוטף של אגף על-יסודי עם הנהגת ההורים ועם הנהגת התלמידים הארצית, כדי לעודדם לקחת חלק בחיזוק השותפות עם גופים חיצוניים ובהגברת המעורבות של חטיבת הנעורים בקהילה.

5.2.3 שינויים במבנה ההעסקה

מומלץ שאגף חינוך על-יסודי ייזום שיתוף פעולה עם ארגוני המורים ועם מינהל עובדי הוראה, ליצירת מנגנונים חדשים שיאפשרו למנהלי ומנהלות חטיבות הנעורים לגייס אנשי צוות מומחים ללא תעודת הוראה, כדי לתת מענה לצרכים העולים מהתפיסה החדשה. כמו כן, יש לתת את הדעת על מגוון אופני תגמול, מעָבָר לשעות הוראה ושעות פרונטליות, כגון תגמול משמעותי על שעות פיתוח ועל שעות למידה והתפתחות אישית-מקצועית של הצוות החינוכי. ולבסוף, נדרשת אסדרת תפקידים חדשים הנגזרים מתפיסת חטיבת הנעורים, כגון תפקיד מנטורית כמענה לצורך בשייכות, או תפקיד יועצת לבניית תוכניות לימוד אישיות כמענה לצורך באוטונומיה.

5.2.4 טכנולוגיה

מומלץ שחטיבת תקשוב ויישומים בחינוך תספק לחטיבות הנעורים פלטפורמות ללמידה פעלנית ומותאמת אישית, כמענה לצורך באוטונומיה, וזאת במסגרת המהלך המשרדי לפיתוח בית ספר וירטואלי, המתוכנן לתשפ"ד מול היעד המשרדי של "מצוינות אישית". בנוסף, מומלץ שחטיבת התקשוב תסדיר את השימוש באמצעי קצה כגון סמארטפונים, ביישומים טכנולוגיים כגון משחקי מחשב לתמיכה בפיתוח כשירויות, וביישומי בינה מלאכותית לקידום למידה מותאמת אישית ופעלנית כמענה לצורך באוטונומיה.

5.3 שילוב תפיסת חטיבת הנעורים במערכת הגפ"ן

כדי להאיץ את הטמעת תפיסת חטיבת הנעורים במוסדות החינוך מומלץ לסמן במערכת הגפ"ן תוכניות שונות הנותנות מענה לכל אחד ממרכיבי הייעוד והמסגרת התפיסתית. לשם כך על אגף על-יסודי לשתף פעולה עם הגורם במטה המשרד האחראי לתפעול מערכת הגפ"ן, לביצוע מהלך של סימון תוכניות, שלדעת המשרד מספקות מענה ראוי לייעוד ולמסגרת התפיסתית של חטיבת הנעורים - למשל תוכניות הנותנות מענה למאפייני הגיל, תוכניות המקדמות למידת כשירויות, או תוכניות המסייעות בפיתוח זהות ותכלית אישית.

5.4 הכשרה ופיתוח מקצועי של הצוותים החינוכיים

מומלץ כי מנהל עובדי הוראה ידאג לשלב את תפיסת חטיבת הנעורים, בתצורת הערכה היישומית שתפותח לאורה, בהכשרה הבסיסית ובפיתוח המקצועי של המורות והמורים בחטיבות הנעורים, כולל התייחסות לכשירויות ויכולות שהם אמורים להקנות לתלמידים. מנגנוני הפיתוח המקצועי צריכים להתמקד בהטמעת מרכיבי הייעוד ועקרונות ודרכי הפעולה של תפיסת חטיבת הנעורים בעשיית הצוותים החינוכיים בחטיבות הנעורים, לפתח יחד עם השטח פרקטיקות מתאימות ליישום התפיסה, לאתר פרקטיקות תומכות תפיסה אפקטיביות שפותחו בשטח, ולעבד ולהגיש אותן לכלל חטיבות הנעורים במערכת החינוך.

6. סיכום

מסמך תפיסת חטיבת הנועורים מציג שינוי פרדיגמטי לגבי ייעודה של החטיבה - שינוי מתפיסת חטיבת הביניים כגשר בין בית הספר היסודי לחטיבה העליונה, שבו מכינים את התלמידים לאתגרי הלמידה האקדמיים בתיכון, לתפיסת חטיבת הנועורים המתמקדת במתן חינוך רלוונטי במציאות מורכבת ומשתנה בדגש על התמודדות עם אתגרי גיל ההתבגרות, פיתוח כשירויות לחיים וגיבוש זהות אישית. הייעוד החדש מכיל בתוכו גם את ההכנה לתיכון, כמרכיב אחד בתוך מכלול רחב יותר.

תפיסת חטיבת הנועורים שמה את התלמידים והתלמידות במרכז ושואפת לספק להם חינוך הוליסטי שיצמיח אותם כבוגרים ובוגרות פעלנים ועצמאיים, המסוגלים ורוצים לעצב את השלמות שלהם ושל החברה. לשם כך נדרשת חטיבת הנועורים לזמן לבאים בשעריה תהליכי גיבוש זהות, היכרות עצמית ופעולה בתוך קבוצה; סביבת למידה המעודדת עצמאות ופעילות, בלמידה ובעשייה, ומטפחת יכולת לחיות ולפעול בחברה. לצורך כך נדרש מערך לימודי המציע קשת אפשרויות רחבה, מעניק חופש בחירה ומלווה את התהליכים האישיים הנובעים מכך.⁴³

תפיסת חטיבת הנועורים אמורה להשתלב עם תפיסות נוספות של אגפי הגיל, כגון תפיסת "יסודי עכשווי" של אגף יסודי, כדי לייצר רצף חינוכי הרמוני ואפקטיבי מנקודת מבטם של התלמידים והתלמידות ושל המערכת. יש לקחת בחשבון שתידרש גם בעתיד התאמה מתמדת של תפיסת חטיבת הנועורים למציאות המורכבת והמשתנה, הממשיכה לייצר מגמות, הזדמנויות ואתגרים חדשים, כדי לשמר את הרלוונטיות שלה.

מסמך תפיסת חטיבת הנועורים הוא המרכיב הראשון והבסיסי בפרויקט חטיבת הנועורים, המובל על ידי אגף על-יסודי בליווי אגף מו"פ ניסויים ויוזמות. בהמשך הפרויקט יבוצעו פעילויות של בניית ערכת יישום לחטיבות הנועורים בשטח, אסדרת רכיבי הערכה, ביצוע פיילוט של הערכה בשטח, בניית אקוסיסטם מערכתי לתמיכה בהפצת הערכה, וניהול תוכנית יישום להטמעה הדרגתית של הערכה בכל חטיבות הנועורים במערכת החינוך.

⁴³ רטנר ג' וא' חצור, [חטיבת הביניים העתידית](#), אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, ספטמבר 2021.

7. מקורות

[ארגון הלמידה – חטיבת ביניים, שנת הלימודים תשפ"ג.](#)

בנבנישתי ר' וט' פרידמן, [טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך](#), סיכום עבודתה של ועדת המומחים, תמונת מצב והמלצות, יוזמה – מרכז לידע ולמחקר בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, 2020.

[דור האלפא כבר כאן](#), שבילים בגן העתידי, דוח מגמות בחינוך לגיל הרך, משרד החינוך, 2020.

[דו"ח מצב האינטרנט בישראל, בזק, 2022.](#)

דרסלר מ', [מעגל הלמידה לפי קולב](#), אאוריקה 36, הוצאת מטר, 2013.

[המדיניות הפדגוגית הלאומית: דמות הבוגר והבוגרת](#), משרד החינוך, 2021.

[המדיניות הפדגוגית הלאומית: דמות הבוגר והבוגרת - מיומנויות](#), משרד החינוך, 2021.

הרפז י' וא' הורביץ (עורכים), להציל את חטיבת הביניים, הצעות למסגרת חינוכית תואמת גיל ההתבגרות, הוצאת דביר, 2023.

וידרגור ח, [אוריינות חשיבת עתיד: תוכניות לימודים רב-ממדיות](#), מכון מופת, 2021.

וורגן י', [חטיבות-הביניים ומקומו במבנה החינוך העל-יסודי במערכת החינוך](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2010.

יצחקי נ' וא' עשור, 'למידה רגשית-חברתית בגישה הנעתית התפתחותית: כיצד הסביבה החינוכית יכולה לקדם שגשוג ותפקוד מיטבי', בתוך: הרפז י' וא' כרמון (עורכים), [חזונות חינוך בשישה צעדים: הצעות סדורות לחינוך אחר](#), תל אביב: הוצאת רסלינג, 2023.

כרמל י', קפלן ר' וע' בבורבסקי, [כיצד משפיעה בחירה במסגרת הלמידה על תלמידים ועל תהליכי הלמידה שלהם?](#) הסקירה היומית, לשכת המדען הראשי, 4.4.22.

כרמלי ס', [התאמת סדירויות בית הספר לתהליך שינוי פדגוגי](#), המכון לחינוך דמוקרטי, 2012.

ליבנה א', [פדגוגיה של חשיבת עתיד](#), אגף מו"פ ניסויים ויזמות, משרד החינוך, 2021.

[מודל פדגוגיה מוטת עתיד 4.0](#), אתר המכון לחקר עתידים בחינוך, אגף מו"פ ניסויים ויזמות.

מורגנשטרן ע', [עיצוב עתיד רצוי במציאות המשתנה - מודל תפיסתי פמ"ע 5.0](#), אגף מו"פ ניסויים ויזמות, משרד החינוך, 2022.

[פינטו א' וע' וגרהוף, דוח מגמות: מבט על חטיבת ביניים - מגמות, אתגרים והשלכות לעיצוב עתיד רצוי, אגף מו"פ, ניסויים ויוזמות, מאי 2020.](#)

[צוריאל ד', 'זהות האני לעומת פזירות הזהות בגיל ההתבגרות: היבטים התפתחותיים והשלכות חינוכיות', מגמות, עמ' 484-509, 1990.](#)

[קדמה לשוויון בחינוך ובחברה בישראל, מה משפיע עלי בבחירת מגמה? - הפעלה לתהליך בחירת המגמות בביה"ס, מגדר בדיאלוג-מדריך לפעילויות בכיתה, 2022.](#)

[רטנר ג' וא' חצור, חטיבת הביניים העתידית, אגף מו"פ ניסויים ויוזמות, ספטמבר 2021.](#)

[שיפור הלמידה בחטיבות הביניים, עמיתות ועמיתי מחזור כ"ז, מכון מנדל, 2020.](#)

[שטאובר ד', קדרון ח' וע' זליבנסקי אדן, הובלת שינוי במערכת החינוך, מחקר מדיניות 158, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2021.](#)

Best-Future.org, [Self-Direction Toolkit Version 1.0](#), 2020.

Knowledgeworks, [What is a Competency?](#), 2023.

Next Level Lab, [Human Occupational Skills in the Era of Generative AI](#), Harvard University, 2023.

OECD Learning Compass 2030, [Conceptual Learning Framework](#), 2019.

OECD Learning Compass 2030, [Conceptual Learning Framework, Transformative Competencies for 2030](#), 2019.

OECD, [PISA 2025 Science Framework \(Draft\)](#), 2023.

Sowa K, [Responsible Application of Generative AI – Human-AI Collaboration](#), Data Science Salon, 2019.

[Teach the Future](#)

Van der Vleuten C., Sluijsmans D., Joosten-ten Brinke D., [Competence Assessment as Learner Support in Education](#), Springer International Publishing, 2017.

8. נספח: מתודולוגיית גיבוש התפיסה וכתובת המסמך

8.1 עקרונות גיבוש התפיסה

מתודולוגיית גיבוש תפיסת חטיבת הנעורים וכתובת המסמך, עוצבה בשיתוף פעולה בין אגף העל-יסודי ואגף מו"פ. הכתיבה בפועל של מסמך התפיסה בוצעה על ידי ד"ר ענת שפירא לביא וד"ר עופר מורגנשטרן מאגף מו"פ. מסמך תפיסת חטיבת הנעורים נכתב בהתבסס על העקרונות הבאים:

- **שימוש בעבודות קודמות:** המסמך מתבסס על עבודות קודמות שעסקו בחטיבת הנעורים כגון מסמך מגמות בחטיבת הביניים, מסמך סיכום מעבדת חטיבת הביניים ועוד.
- **יישום תפיסות כוללות ועדכניות לגבי מוסדות חינוך:** המסמך מתבסס על תפיסות מערכתיות של מוסדות חינוך המספקים חינוך רלוונטי במציאות מורכבת ומשתנה.
- **גיבוש הדרגתי של פרקי מסמך התפיסה:** התפיסה גובשה באופן הדרגתי כאשר בכל שלב הוצגו לבעלי העניין מקבצי פרקים נוספים, כדי לייצר משוב מתמיד, הסכמה ושותפות.
- **דיאלוג מתמיד עם בעלי העניין:** בכל שלבי הכתיבה התקיים דיאלוג עם בעלי עניין שונים על תיקוף ואישור הפרקים שהופצו (קבוצות מיקוד של מנהלי חטיבות נעורים, אגף על-יסודי, אגף יסודי וכן ועדת ההיגוי של הפרויקט).
- **דוגמאות ממוסדות חינוך:** כתיבת המסמך נשענה גם על דוגמאות מהשטח שנאספו בפרויקטים שליווה אגף מו"פ בהזדמנויות שונות (קט"ר מחוז תל אביב, מעבדת חט"ב).
- **מסמך התפיסה הוא חלק ממהלך רחב:** מסמך התפיסה הוא אחד המרכיבים במהלך רחב הכולל את גיבוש התפיסה פיתוח ערכה יישומית למוסדות חינוך והובלת מהלך להטמעתה בהיקף נרחב על ידי אגף על-יסודי.

8.2 שלבי הכתיבה

מסמך תפיסת חטיבת הנעורים נכתב בתהליך הכולל מספר שלבים (תרשים 5):

שלבים מקדימים

- **שלב הייזום:** נכתב מסמך ייזום למסמך התפיסה ואושר בוועדת היגוי הפרויקט.
- **שלב הלמידה:** התבצעה פעילות ריכוז ולמידה של העבודות הקודמות שבוצעו בתחום חטיבת הנעורים, כגון דו"ח מגמות בתחום חטיבת הביניים, דו"ח סיכום מעבדת חטיבת הביניים ומסמכים נוספים. בנוסף, אותרו תפיסות עדכניות בתחום התנהלות מוסדות חינוך במציאות מורכבת ומשתנה.

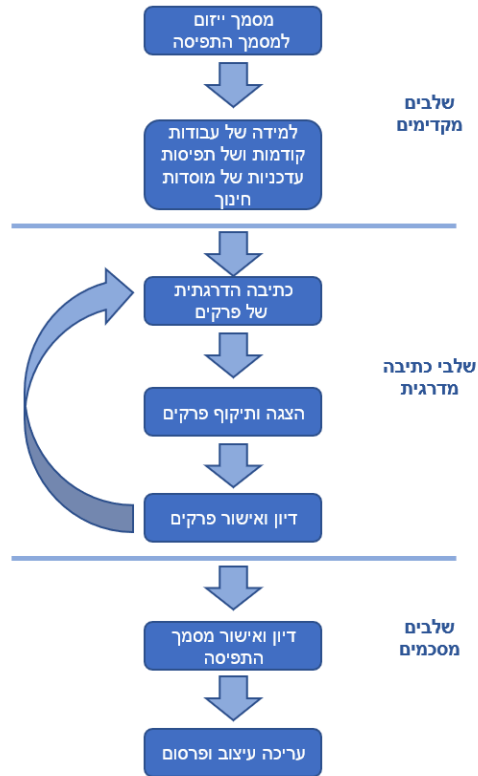
שלבי כתיבה מדרגית

בשלבים אלו נכתבו ותוקפו באופן הדרגתי מקבצים של פרקי מסמך התפיסה במספר מחזורים, שכל אחד מהם כלל את השלבים הבאים:

- **שלב כתיבת פרקים:** טיוטות פרקים נכתבו במקבץ ואושרו על ידי צוות הפרויקט.
- **שלב הצגה ותיקוף:** תכני הפרקים עברו להתייחסויות בעלי עניין רלוונטיים ועודכנו בהתאם להתייחסויות שהתקבלו מהם. בעלי עניין אלו כללו קבוצת מיקוד של מנהלי חטיבות ואנשי מטה מאגף על-יסודי (תחום חטיבות ביניים ותיכונים).
- **שלב הדיון ואישור הפרקים:** לאחר התייחסויות בעלי העניין השונים, הפרקים המעודכנים הועלו לדיון ואושרו בוועדת היגוי של הפרויקט.

שלבים מסכמים

- **שלב דיון ואישור מסמך התפיסה:** מסמך התפיסה השלם והמעודכן, וכן מצגת מלווה, הועלו לדיון ואושרו בוועדת היגוי הפרויקט.
- **שלב עריכה, עיצוב ופרסום מסמך התפיסה:** המסמך נערך, עוצב ופורסם באתר אגף על-יסודי ובאתר אגף מו"פ ניסויים ויזמות.

תרשים 5: שלבי כתיבת מסמך התפיסה